

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Diachronní jazykověda v osidlech komunistické totality

Diachronic Linguistics in the Snare of the Communist Totality

Bakalářská diplomová práce

Jan Hader

Česká filologie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne: 27.04.2022

.....

Jan Hader

Poděkování

Srdečně děkuji doc. Mgr. Miroslavu Vepřkovi, Ph.D., za jeho odborné vedení práce, vstřícný přístup a udílení věcných připomínek. Dále bych rád poděkoval Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph. D., za její metodickou pomoc a ochotu poskytnout mi cenné rady. V neposlední řadě děkuji své rodině a přítelkyni za trpělivost a podporu.

OBSAH

ÚVOD	5
1. ANALÝZA TEMATICKÝCH CELKŮ	7
1.1 Reflexe marrismu a Stalinových statí o jazyce	7
1.1.1 Pozitivní přístup k marrismu	8
1.1.2 Odmítnutí Marrovy školy	9
1.1.3 Reflexe Stalinových myšlenek po jeho smrti	10
1.1.4 Stalin předmětem jazykovědných konferencí	11
1.2 Anketa ve <i>Slavii</i> roku 1952	12
1.2.1 Přepisy přednášek z brněnské konference roku 1951	12
1.2.2 Další příspěvky do ankety	15
1.3 Kritická reflexe strukturalismu	17
1.3.1 Pražský lingvistický kroužek	17
1.3.2 Kritika v časopisech	19
1.3.3 Odklon od kritiky	21
1.4 Hesla a termíny typické pro období komunistického režimu	23
1.5 Ruský jazyk	25
1.6 Dialektologie	26
1.7 Etymologie	27
1.8 Ostatní lingvistické disciplíny	29
2. PROPAGANDA V TRÁVNÍČKOVÝCH ČLÁNCÍCH	31
2.1 Hlavní propagandistické rysy	31
2.2 Kritická analýza	35
3. OSOBNOSTI A CITOVÁNÍ V ČASOPISECH	39
3.1 Reakce	39
3.2 Citované osobnosti	41
3.2.1 Osobnosti marxismu a sovětské jazykovědy	41
3.2.2 Ostatní osobnosti	42
ZÁVĚR	45
ANOTACE	47
RESUMÉ	48
BIBLIOGRAFIE	49
Seznam použitých a citovaných článků	49
Seznam použité a citované literatury	53

ÚVOD

Počínaje rokem 1948 komunistický a socialistický režim po čtyři desetiletí zasahoval do všemožných odvětví života v Československu, jeho vliv se nevyhnul ani článkům v recenzovaných vědeckých časopisech z oborů lingvistiky a literatury. Předmětem výzkumu této bakalářské diplomové práce je působení komunismu na odborné články ve vybraných lingvistických a filologických časopisech vymezené diachronní jazykovědou. Výběr těchto studií omezím na ročníky časopisů *Slovo a slovesnost*, *Naše řeč* a *Slavia* z let 1948–1957, tedy období, kdy byl prosazován marxismus-leninismus a stalinismus.

Cílem práce je sledovat různé znaky komunistického režimu, které se mohou v časopisech objevovat, a podrobit tematické, obsahové a kritické analýze vybrané studie, jež jsou k dispozici v archivu Digitální knihovny Akademie věd ČR. Analýza vlivu komunismu na vědecké práce je aktuální i ve dvacátém prvním století a může být užitečná také v porovnání se současnou dobou, zvláště kvůli rostoucímu počtu dezinformací, které lze najít v publicistických, ale také v odborných diskurzích.

V první kapitole ve zkratce představím zmíněné časopisy a zaměřím se na tematickou analýzu okruhů, jež byly v lingvistických časopisech nejčastěji ovlivněny komunistickou ideologií, k tomu bude vhodná obsahová kvantitativní metoda. Budu se věnovat typickým tématům zvoleného období, mezi něž patřila například reflexe marxismu podle J. V. Stalina nebo kritika strukturalismu. Dále budu zkoumat studie z oblastí rusistiky, dialektologie, etymologie či dalších vědeckých oborů.

V druhé kapitole provedu užší, kvalitativní analýzu dvou statí akademika Františka Trávníčka, popíšu propagandistické rysy, které ve svých člancích používal, a budu na ně aplikovat kritickou analýzu textu. Budu vycházet z metod pro zkoumání rysů propagandy představených v práci Edvarda Lotka a poté z koncepcí Allana Bella, jenž vytvořil metodu pro zkoumání míry subjektivity v publicistických člancích, vhodnou také pro texty odborné.

Třetí kapitola bude věnována osobnostem domácí i světové lingvistiky, které byly spojeny s dobovým politickým prostředím a byly ve vybraných časopisech nejčastěji citovány.

1. ANALÝZA TEMATICKÝCH CELKŮ

Časopis *Slovo a slovesnost* ve svém studiu teorie jazyka od roku 1935 navazuje na „pražskou jazykovědnou tradici, je ale otevřen také studiím založeným na jiných ideových směrech a vědeckých tradicích“¹. *Naše řeč*, časopis s tradicí od roku 1916, sdružuje vědecké obory spojené s českým jazykem a *Slavia* založená roku 1922 se soustředí na všechny jazyky slovanské.

V těchto třech časopisech jsem vyhledal celkem sto padesát článků z odvětví diachronní jazykovědy, a to z určitého časového rozmezí let 1948 a 1957. V následující kapitole se zaměřím na příznaky dobové politiky projevující se v časopiseckých ročnících, které následují po únorovém převratu. Mezi nejtypičtější rysy režimu konce čtyřicátých a padesátých let dvacátého století v příspěvcích *Slova a slovesnosti*, *Naší řeči* a *Slavie* patří budování socialismu, důraz na společenský vývoj nebo odkazy na marxismus a Stalinovy myšlenky, jež se vyskytují v různých tematických oblastech.

1.1 Reflexe marxismu a Stalinových statí o jazyce

Jméno sovětského politika J. V. Stalina se začalo v československých lingvistických a literárních časopisech skloňovat počátkem padesátých let minulého století, tedy zvláště po publikování jeho příspěvku *O marxismu v jazykovědě* v moskevském deníku Pravda dne 20. června 1950 a následně i v českém překladu² v časopise *Slovo a slovesnost*. Od té doby se nejen ve *Slově a slovesnosti*, ale také v *Naší řeči* a *Slavii* objevilo téměř padesát různých článků reagujících na Stalinovy myšlenky o jazykovědě, a to až do roku 1957, kdy vědci již pomalu upouštěli od psaní o jeho „průkopnických“ statích. Nejvíce článků věnovaných kultu Stalina můžeme najít ve dvacátém prvním ročníku časopisu *Slavia* z roku 1952, který

---

¹ KADERKA, Petr. SLOVO A SLOVESNOST. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Masarykova univerzita, Brno 2012–2020 [cit. 29.03.2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/SLOVO_A_SLOVESNOST

² STALIN, J. V. O marxismu v jazykovědě. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 12, s. 57–70.

uspořádal anketu jako oslavu jeho práce pro rozvoj srovnávací jazykovědy. Tato anketa bude předmětem analýzy v samostatné podkapitole.

1.1.1 Pozitivní přístup k marrismu

Za jeden z nejdůležitějších bodů Stalinových statí je považováno jeho rázné odmítnutí tezí lingvisty N. J. Marra, především tedy vyslovil nesouhlas s tím, že sovětská jazykověda byla na něm celá léta postavená, a chtěl ukončit tak zvaný arakčejevský režim, který marrismus nastolil³. Ještě před všeobecným přijmutím tohoto odmítajícího hlediska ovšem vyšly v letech 1949 až 1951 ve *Slovo a slovesnosti* a *Naší řeči* čtyři texty, jež vůči Marrově škole zaujímaly pozitivní stanovisko. Jsou to obzvláště dvě statí sovětského vědce a Marrova pokračovatele I. I. Meščaninova, obě umístěné na samý začátek ročníků *Slova a slovesnosti* z roku 1949 a z roku 1951. V textech „*Nové učení o jazyku*“ v SSSR v jeho současné vývojové fázi⁴ a *Úloha N. J. Marra ve vývoji sovětské jazykovědy*⁵ autor představuje Marrův směr, který v bádání o sovětských jazycích nahradil starší učení mladogramatické a byl nejen svou inspirací historickým a dialektickým materialismem pilířem pro většinu lingvistů.

S výše zmíněnými texty se shoduje výklad *Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě*⁶ z *Naší řeči*, tedy prepis Trávníčkovy přednášky z diskuze k příležitosti Dnů československo-sovětského přátelství z roku 1949, kdy Trávníček sám zmínil, že měl možnost se s Meščaninovem setkat. Podobně jako Meščaninov zde autor podává stručný přehled sovětské vědy a zdůrazňuje přínos, jež pro ni Marrovo „nové učení o jazyce“ mělo. Současně kritizuje vědce převážně západního světa, kde je marrismus nepochopen a nahlíží se na něj jako na propagandu komunismu. Trávníček jej totiž v tomto článku považuje za velice nápomocné učení

---

³ Viz k tomu například BOČEK, Vít. I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně a její místo v dějinách československé jazykovědy v 50. letech 20. století. *Dějiny vědy a techniky*. 2012, roč. 45, č. 2, s. 88–104.

⁴ MEŠČANINOV, I. I. „Nové učení o jazyku“ v SSSR v jeho současné vývojové fázi. *Slovo a slovesnost*. 1949, roč. 11, s. 1–7.

⁵ MEŠČANINOV, I. I. Úloha N. J. Marra ve vývoji sovětské jazykovědy. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 12, s. 1–9.

⁶ TRÁVNÍČEK, František. Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě. *Naše řeč*. 1950, roč. 34, s. 1–6.

při vývoji lingvistiky a odsuzuje každého, kdo s ním tento pohled nesdílí a jafetskou školu jen bezpředmětně kritizuje.

1.1.2 Odmítnutí Marrovy školy

Přínos Marra a jeho pokračovatele Meščaninova vyzdvihuje v jedenáctém ročníku *Slova a slovesnosti* z roku 1949 také Bosák, avšak o dva ročníky později v tomtéž časopise vydává článek s názvem *Rok od vyjití Stalinovy práce „Marxismus a otázka jazykovědy“*⁷, v němž upouští od svých starých názorů o marrismu, obdivuje Stalinovy práce za jejich zakročení proti podvrtným myšlenkám Marrovým a váží si Stalina za jeho přispění k dokonalejšímu rozvoji světové jazykovědy. Rovněž Trávníček ve svých textech začal po publikování Stalinových statí o jazyce oslavovat jeho odmítnutí marrismu i jeho podíl na zdokonalování vědecké práce, což se ostatně týkalo značného množství dalších československých či sovětských vědců.

Meščaninovou sebekritikou, která následovala po všeobecném uznání Stalinových prací, se ve dvanáctém ročníku *Slova a slovesnosti* ve svém článku *Sovětská jazykověda a jazykovědná diskuse v „Pravdě“*⁸ zabýval Jaroslav Moravec, jenž tvrdil, že i když jako jeden z nejpřednějších pokračovatelů Marra Meščaninov svého předchůdce převážně obhajuje, stojí jenom za některými jeho myšlenkami a jiné kritizuje. Ovšem se zapálenou obhajobou celého „nového učení“ přišel F. P. Filin, který podle Moravce zastupoval tábor sovětských badatelů pokládajících marrismus za plně marxistický a jediný možný pro výzkumné práce. Moravec však prezentuje Filinův přístup jako ojedinělý a poznamenává, že hned po vydání Stalinových statí vystoupili Meščaninov, jiní sovětští vědci či mnohé instituce a univerzity se sebekritikou, vděčností a slibem, že se v duchu stalinovských tezí přičiní na dalším vývoji sovětské jazykovědy⁹.

Vlivům marrismu na vědu se v *Naší řeči* v období mezi lety 1948 a 1957 věnuje pět článků z oboru diachronní jazykovědy, ve *Slavii* je to poté deset článků,

---

⁷ BOSÁK, Ctirad. Rok od vyjití Stalinovy práce „Marxismus a otázka jazykovědy“. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, s. 42–44.

⁸ MORAVEC, Jaroslav. Sovětská jazykověda a jazykovědná diskuse v „Pravdě“. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 12, s. 113–122.

⁹ Tamtéž, s. 120.

ale zdaleka nejvíce textů tematizujících Marrovu školu najdeme ve *Slově a slovesnosti*, jejich počet zde vyšplhal až k osmnácti článkům. Téma marrismu se ve většině článků proplétá s dalšími oblastmi a tématy, z nichž je nejčastější marxismus, objevující se celkem ve třiceti sedmi textech napříč všemi třemi časopisy, a samotné téma reflexe Stalinových myšlenek.

1.1.3 Reflexe Stalinových myšlenek po jeho smrti

Jak jsem zmínil výše, množství článků, které ve *Slově a slovesnosti*, *Naší řeči* a *Slavii* v určeném období vyzdvihují Stalinovy myšlenky a stati, se blíží až padesáti. Jejich zvyšující se počet zapříčinilo s vysokou pravděpodobností i jeho úmrtí v březnu roku 1953, Stalinovu smrt totiž zmiňují autoři mnohých článků a téhož roku byl v úvodu *Slova a slovesnosti* otisknut společný nekrolog Stalina a Gottwalda, který zemřel pouhých devět dní po sovětském diktátorovi, pod názvem *Stalinův a Gottwaldův odkaz české vědě o jazyce*¹⁰. Redakce časopisu zde vzdává hold Stalinovi, Gottwaldovi, ale i Leninovi a tvrdí, že tyto tři osobnosti „poskytli (...) nové, dříve netušené podmínky vědecké práci a sami vytyčili svými pracemi a projevy vědě novou, bezpečnou cestu marxisticko-leninskou“¹¹.

Hlavní myšlenka většiny článků o Stalinově přispěvcích zůstává stejná, což se týká i tohoto nekrologu, podle jehož slov Stalin ve svých pracích „prokázal, že jazyk nepatří do nadstavby, není třídní, a naopak že je majetkem celé společnosti“¹². Jazyk je rovněž, jak Stalin píše, významný pro myšlení, a tím pádem i pro všechny možné vědy, hlavně ale rozpoutal boj za pravé poznání a proti nepokrokovým postupům. S podobnými slovy a tezemi jsem se setkal v převážné části reakcí na stati sovětského politika, které lze v hojném množství najít například ve dvacátém druhém ročníku *Slavie*.

---

¹⁰ Stalinův a Gottwaldův odkaz české vědě o jazyce. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 13, s. 5–7.

¹¹ Tamtéž, s. 5.

¹² Tamtéž, s. 6.

1.1.4 Stalin předmětem jazykovědných konferencí

Dvacátý druhý ročník časopisu *Slavia* vydaný pro rok 1953 se pyšní vysokým zastoupením textů, jež jejich autoři věnovali Stalinově památce, velký podíl na tom mají přepisy referátů z konference o srovnávací jazykovědě konané ve dnech 5. až 7. března 1953. Jak píše Dostál ve své zprávě *Celostátní konference o srovnávací slovanské jazykovědě v Olomouci*¹³, na této a dalších podobných konferencích českoslovenští slavisté probírali a hodnotili situaci v domácí lingvistice po sovětské jazykovědné diskuzi a Stalinových příspěvcích. Zmiňuje se o Stalinově pozitivním vlivu nejen na československou jazykovědu a poznamenává, že „v první den konference došly smutné zprávy o těžkém onemocnění generalissima J. V. Stalina a potom zprávy a jeho smrti“¹⁴.

Po Dostálově příspěvku následuje sekce, již *Slavia* vyhradila celých tři stran přepisů z konference, významné mimo jiné díky probíhajícími oslavám dvoustého výročí narození zakladatele slavistiky Josefa Dobrovského. Touto osobností se ve své přednášce zabýval Trávníček, který vyzdvihuje Dobrovského za to, že pro rozvíjející se národ sepsal zdařilou mluvnici spisovného jazyka, jehož důležitou funkci pro společnost a netřídní charakter podtrhnul i Stalin ve svých statích. Dále tvrdí, že Dobrovský „syntax pojal takřka v stalinském duchu jako spojování a jejich sled, pořádek“¹⁵ a rovněž vývoj jazyka vnímal stejně jako Stalin, tedy ve spojitosti s vývojem společnosti. Na Stalinovy myšlenky ve svých referátech na konferenci odkazovali také Havránek, Isačenko, Dostál, Kurz nebo Machek.

Kromě olomoucké konference Trávníček hovořil o významu Stalinovy práce také na konferenci uspořádané během oslav již výše zmíněného výročí Dobrovského narození v prosinci roku 1953, kdy vyřkl, že „dnes, po Stalinových statích, dovedeme teprve správně ocenit význam jednotného spisovného jazyka pro vznik a vývoj národa“¹⁶. Avšak jedna z největších československých jazykovědných konferencí, které se konaly v reakci na Stalinovy stati, se ještě

---

¹³ DOSTÁL, Antonín. Celostátní konference o srovnávací slovanské jazykovědě v Olomouci. *Slavia*. 1953, roč. 22, s. 155–160.

¹⁴ Tamtéž, s. 156.

¹⁵ TRÁVNÍČEK, F. Dnešní význam Josefa Dobrovského. *Slavia*. 1953, roč. 22, s. 173.

¹⁶ HELC, Miloš a DANĚŠ, František. Oslavy dvoustého výročí narození Josefa Dobrovského. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, s. 50.

před jeho úmrtím uskutečnila v Brně na podzim roku 1951. Na tuto konferenci a následnou anketu o Stalinově práci se soustředí celý dvacátý první ročník *Slavie*, a proto bude předmětem následující podkapitoly.

1.2 Anketa ve *Slavii* roku 1952

Většina dvacátého prvního ročníku časopisu *Slavia* je věnována souboru článků vydaných pod označením „Anketa o nástupu nového srovnávacího studia slovanských jazyků“. Tato anketa již podle slov samotného úvodu k časopisu navazuje na jazykové práce J. V. Stalina a obsahuje příspěvky polských, bulharských, sovětských, ale zejména československých jazykovědců, jejichž články se zde budu zabývat. To, jaký vliv měly Stalinovy myšlenky a učení marxismu na zmiňovanou anketu, budu pomocí tematické analýzy zkoumat celkem v jedenácti statích B. Havránka, K. Horálka, V. Skaličky, J. Kurze, F. V. Mareše, A. Kellnera, A. Dostála, V. Blanára nebo F. Trávníčka, na jehož článek níže v samostatné kapitole uplatním kritickou analýzu.

1.2.1 Přepisy přednášek z brněnské konference roku 1951

Stalinovy stati znamenaly nový začátek pro „správný“ vývoj lingvistiky, proto se jazykovědci kolem časopisu rozhodli pro anketu o nové problematice slovanské jazykovědy. V anketě se objevily čtyři přepisy přednášek, jež dotyční badatelé prezentovali na konferenci o srovnávacím studiu slovanských jazyků ve dnech 23. a 24. listopadu 1951 v Brně. Do ankety přispěl podrobným shrnutím konference Arnošt Lamprecht a zdůraznil v něm úkol konference, jímž „bylo kriticky zhodnotit dosavadní práci od vystoupení Stalina, konkretisovat úkoly a rozdělit je mezi filologické katedry našich universit a vědecké instituce.“¹⁷

Havránek začíná svůj příspěvek *Srovnávací slovanská jazykověda ve světle Stalinových prací*¹⁸ zhodnocením „těžké“ situace slovanské jazykovědy v době

---

¹⁷ LAMPRECHT, Arnošt. Konference o srovnávacím studiu slovanských jazyků. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 105.

¹⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav. Srovnávací slovanská jazykověda ve světle Stalinových prací. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 1–8.

před Stalinovým zásahem proti Marrovu učení. Zmiňované období se i přes nadšenou náladu z osvobození od nacistického režimu neslo v duchu zmatku vzešlého z toho, jaké myšlenky považovat za správné a jaké ne, proto se Havránek vrací ke svému vlastnímu článku ze *Slavie* z doby těsně po konci druhé světové války. Svě tehdejší názory na marrismus a strukturalismus zde považuje za rozpačité a distancuje se od nich.

Dále se Havránek ve svém článku zabývá slovanskými jazyky, zejména podobnostmi mezi nimi, a dává je do opozice s jazyky románskými. Jak jazyky slovanské, tak jazyky románské si jsou navzájem podobné, avšak vývoj těchto skupin nelze rovnocenně srovnávat a vykládat vztahy slovanských jazyků podle románských. Havránek to zdůvodňuje tím, že je třeba brát v úvahu odlišné vývoje různých společností, a právě význam sociálního vývoje pokládá za jednu z nejdůležitějších tezí, pomocí nichž Stalin přivedl jasnost do výzkumu srovnávací jazykovědy. Havránek navazuje na Stalinovy myšlenky a říká, že “důležité pro pochopení vývoje jazyka je uvědomit si vztah mezi tím, co se v jazyce nemění, co je relativně stálé, a tím, co se mění”¹⁹, také hovoří o procesu vlivu lexika a gramatické stavby jazyků na jazyky jiné, který může být spatřen v jednotnosti termínů týkajících se socialistické výstavby.

Havránek odmítá návrat na začátek historickosrovnávací metody a tvrdí, že pro přirozený vývoj československé jazykovědy je nežádoucí zkoumat pomocí takových původních teorií jako rodokmenové štěpení, známé jako Stammbaumtheorie, vlnová teorie či učení o konvergentním vývoji, které jsou sice stále důležitou složkou vývoje jazyků, ale samy o sobě nestačí. Tento názor s ním sdílí i Skalička, který se ve své přednášce na výše zmíněné konferenci a článku *Indoevropský srovnávací jazykozpyt v novém světle*²⁰ ve *Slavii* věnuje tématům indoevropéistiky. Stejně jako Havránek zdůrazňuje význam Stalinových příspěvků pro rozvoj srovnávací jazykovědy a s tím spojeným odsouzením myšlenek typických pro marrismus.

Marrova škola podle Skaličky chybně prosazovala tezi o třídnosti jazyka a „několik koncepcí vývoje jazyků, které částečně se doplňovaly, částečně si

---

¹⁹ Tamtéž, s. 6.

²⁰ SKALIČKA, Vladimír. Indoevropský srovnávací jazykozpyt v novém světle. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 37–41.

odporovaly.²¹ Jednou z těchto koncepcí bylo míšení jazyků, to ovšem Skalička nechce plně zavrhnout a dokládá příklad takového míšení na ruském jazyce, který během historie ovlivňoval jiné jazyky a byl rovněž ovlivňován, avšak vždy měl nad těmito jazyky určitou převahu. Pokládá si otázku, jaké klady má dosavadní indoevropská srovnávací lingvistika a jaké jsou její nedostatky, které je tudíž nutné v době po Stalinově zásahu odstranit. Následně popisuje problém indoevropské jazykovědy v jejím neustálém obrácení se do minulosti a přehlížení výzkumu vývoje až do samotné současnosti. Cituje západního představitele takového myšlení, německého filologa Hermanna Hirta, poté ovšem vyzdvihuje úlohu sovětské vědy a tvrdí, že jsou českoslovenští lingvisté povinni navázat na pokrokové myšlenky Sanžejeva, Desnické, Vinogradova a dalších lingvistů.

Směřování k východu zdůraznil na téže konferenci ve své přednášce *Srovnávací slovanská jazykověda na nových cestách*²² také Horálek, který vyzdvihuje Stalinovy práce kvůli tomu, že odstranily překážky rozvoje srovnávací jazykovědy v duchu marxismu, a to nejen odsouzením marrismu, ale také představením nového směru, jímž by se věda měla dále ubírat: „Pokroková slavistika celého světa se chystá k tvořivé a radostné práci pod sovětským vedením.“²³ Změny ve vývoji jazyka jsou podle Horálka úzce propleteny se společenskými podmínkami, pro tento vývoj je také důležitý styk s živou jazykovou praxí a s tím související účelné zasahování do dění. Horálek zdůraznil Stalinův přínos pro řešení otázky sblížování jazyků či prajazyka, které byly typické pro myšlenky marrismu, proto se k vnějším vlivům na jazyk a míšení podobně jako Skalička v předchozí stati staví s odstupem. Horálek také tvrdí, že kromě marristů pochybnou myšlenkou míšení zdůrazňovali i strukturalisté, a tímto je nenápadně kritizuje.

Kurz na úvod své přednášky, publikované ve *Slavii* pod názvem *Význam studia jazyka staroslověnského pro historickosrovnávací zkoumání slovanských jazyků*²⁴, zmiňuje dlouhodobý zájem ruské jazykovědy o problematiku staroslověnského jazyka. Ruští vědci po léta působili i na české bádání, to dokládají

---

²¹ Tamtéž, s. 37.

²² HORÁLEK, Karel. Srovnávací slovanská jazykověda na nových cestách. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 9–14.

²³ Tamtéž, s. 9.

²⁴ KURZ, Josef. Význam studia jazyka staroslověnského pro historickosrovnávací zkoumání slovanských jazyků. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 230–246.

mimo jiné styky Josefa Dobrovského s ruskými filology jako například s Vostokovem. Kromě tohoto filologa Kurz vyjmenovává značné množství dalších ruských vědců, již se mohou pyšnit zásluhou na rozvoji vědy u nás. V době začátku padesátých let měl na tento rozvoj nemenší vliv Stalin a jeho stati, v nichž zdůraznil historickosrovnávací metodu a studium slovanských jazyků. Staroslověnština jakožto nejstarší spisovný slovanský jazyk může podle Kurze poskytnout cenné poznatky k tomu, aby se vědci dopracovali k nalezení společného praslovanského základu. V této souvislosti zdůrazňuje marxistické hledisko diachronní a tvrdí, že pro bádání je synchronní pohled sám o sobě nedostatečný.

Všichni pisatelé ve svých příspěvcích do ankety často odkazují na Stalinovy myšlenky a citují z jeho prací. V Kurzově článku můžeme například najít citace Stalinových myšlenek o vývoji jazyků a sociálních podmínkách, jež mají na jazyky značný vliv, načež tuto tezi Kurz vztahuje i na samotnou staroslověnštinu. Dále rovněž cituje ze Stalinových publikací *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*²⁵ nebo *Národnostní otázka a leninismus*²⁶, které zastupují jen zlomek všech prací citovaných ve zmíněné anketě, jež souvisely se Stalinovými myšlenkami. Kupříkladu F. V. Mareš ve svém článku (viz níže) mimo jiné čerpá ze sborníku nových lekcí sovětských vysokoškolských učitelů nazvaném *Otázky jazykovědy s hlediska prací J. V. Stalina*²⁷.

1.2.2 Další příspěvky do ankety

Mareš se ve svém příspěvku do ankety *Sovětská jazykovědná diskuse a její důsledky v slovanské jazykovědě*²⁸ zaměřil na diskuzi v moskevském deníku Pravda v květnu a červnu roku 1950 zakládající se na Stalinových pracích o marxismu v jazykovědě. Tyto práce a následná diskuze v Pravdě se staly základem pro mnohé úvahy a studie. Mareš hovoří o jejich vlivu na slavistiku a ve své zprávě se soustředí na studie a články nejen z výše zmiňovaného souboru, ale i z novin a časopisů Vestnik Akademii Nauk SSSR, Izvestija Akademii Nauk SSSR – otdelenije

---

²⁵ STALIN, J. V. *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*. Praha: Svoboda, 1945, s. 286.

²⁶ STALIN, J. V. *Národnostní otázka a leninismus*. Praha: Svoboda, 1950, s. 27.

²⁷ *Otázky jazykovědy s hlediska prací J. V. Stalina*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1952, s. 392.

²⁸ MAREŠ, F. V. *Sovětská jazykovědná diskuse a její důsledky v slovanské jazykovědě*. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 95–103.

literatury i jazyka, Učitel'skaja gazeta, Slované či z denního tisku. Z jazykovědných otázek se věnuje zejména oboru gramatiky a zároveň zdůvodňuje užší zaměření tohoto článku tím, že se podrobnému studování důsledků Stalinových myšlenek věnuje první ročník časopisu Sovětská věda – Jazykověda z roku 1951.

Také Kellnerův článek *K problematice pomezích jazyků mezi jazyky slovanskými ve světle thesís Stalinových*²⁹ je prostoupen četnými citacemi například ze Stalinovy *Odpovědi soudruhům*³⁰, v níž se stejně jako Kellner Stalin zabývá problematikou míšení jazyků. Kellner zdůrazňuje vliv společenských podmínek na jazyk, tento vliv, jak píše, marristé podceňovali a místo toho přisuzovali až příliš značný význam procesu míšení, což byl jeden z důvodů Stalinova ostrého vymezení proti Marrovu učení. Kellner poté však hovoří o tom, že Stalin a marxističtí jazykovědci neodmítají míšení jazyků, jen je podle jejich názoru tato otázka pouhou součástí vývoje jazyků a nelze na ní stavět teorie lingvistiky. Ovlivňování mezi jazyky bylo vždy dáno společenským uspořádáním a Kellner tvrdí, že ty národy, které jsou opožděné jazykově, politicky, hospodářsky či kulturně, se ochotně nechají ovlivnit převládajícím národem a jazykem, „protože jej považují za lepší, vyspělejší nebo i potřebnější než svou rodnou řeč“³¹.

Otázka sociálních podmínek vystupuje do popředí i v Dostálově textu *Historickosrovnávací metoda a její význam pro další jazykovědnou práci slavistickou*³², ve kterém se dočteme, že dříve tyto podmínky jazykověda nebrala tolik v potaz. Dostál upozorňuje na to, že abychom zdokonalili srovnávací metodu, je třeba si při zkoumání jazyka a jeho vývoje všimnout i hospodářských, kulturních nebo historických proměn společnosti. Dějinami společnosti a jazyka se následně zabývá Blanár, jenž v článku *Historickoporovnávací metoda a niektoré otázky dnešnej slovanskej jazykovedy*³³ prohlubuje své názory o periodizaci dějin jazyka, které sepsal ve svém starším příspěvku³⁴ krátce po vydání Stalinových prací. Blanár

---

²⁹ KELLNER, Adolf. K problematice pomezích jazyků mezi jazyky slovanskými ve světle thesís Stalinových. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 214–229.

³⁰ *Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných*. Praha: Rovnost, 1951, s. 301.

³¹ Tamtéž, s. 215.

³² DOSTÁL, A. *Historickosrovnávací metoda a její význam pro další jazykovědnou práci slavistickou*. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 191–199.

³³ BLANÁR, Vincent. *Historickoporovnávací metoda a niektoré otázky dnešnej slovanskej jazykovedy*. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 485–493.

³⁴ BLANÁR, V. *Dejiny jazyka a periodizácia dejín slovenčiny*. *Jazykovedný sborník*. 1951, roč. 5, s. 10–22.

píše o tom, že slovní zásoba národního jazyka, zejména v oblasti terminů, rapidně roste během historického vývoje kapitalistické, ale hlavně socialistické společnosti. Zdůrazňuje názor sovětského filologa G. D. Sanžejeva, který tvrdil, že právě za socialismu národní jazyky úspěšně a svobodně dovrší svůj vývoj.

Anketu lze shrnout jako menší a zhuštěný prostor, na němž se autoři článků věnovali značnému množství témat ovlivněných marxistickou a socialistickou ideologií, tato témata poté pronikala do dalších ročníků *Slavie*, *Slova a slovesnosti* i *Naší řeči*. Za ta nejčastější považují témata historickosrovnávací metody, slavistiky, indoeuropeistiky, staroslověnštiny, ruštiny, dialektologie, etymologie, kritiky strukturalismu a další vědecké oblasti, jimiž se budu dopodrobna zabývat níže.

1.3 Kritická reflexe strukturalismu

Jedním z úkolů, které si českoslovenští jazykovědci vytyčili na konferencích uspořádaných v reakci na Stalinovy stati, bylo soustavné kritizování „neužitečných“ a nemarxistických směrů, mezi které patřil zejména strukturalismus. Kritiky strukturalismu začaly v průběhu padesátých let dvacátého století vycházet mimo jiné v člancích časopisů *Naše řeč*, *Slavia* nebo také *Slovo a slovesnost*, který založil a jako centrum publikování od roku 1935 užíval Pražský lingvistický kroužek.

1.3.1 Pražský lingvistický kroužek

Toto uskupení vědců se muselo během svého působení potýkat s mnohými překážkami. Druhá světová válka pro ně kvůli omezení činnosti znamenala období stagnace, ze které nedostali skutečnou šanci se vzpamatovat, protože „přišla po komunistickém převratu v roce 1948 další rána v podobě útoků proti strukturální jazykovědě“³⁵.

---

³⁵ VYKYPĚL, Bohumil. Pražská škola. In: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. PLESKALOVÁ, J., KRČMOVÁ, M., VEČERKA, R. a KARLÍK, P., ed. Praha: Academia, 2007, s. 151.

Mezi poslední příspěvky, v nichž se ve *Slově a slovesnosti* o Pražském lingvistickém kroužku hovoří v pozitivním světle, patří Havránekův článek z roku 1948 nebo přednáška Josefa Vachky *Yaleská škola a strukturalistická fonologie*³⁶, která se sice otisknula v jedenáctém ročníku časopisu v roce 1949, ovšem Vachek ji v Pražském lingvistickém kroužku přednesl již v březnu roku 1947. Porovnával zde nemalé rozdíly mezi pražskou školou a jejím americkým protějškem na Yaleově univerzitě. Již zmíněný Havránekův článek z předchozího ročníku *Slova a slovesnosti*, nazvaný *Zásady Pražského linguistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny*³⁷, si dává za úkol přivést na pravou míru některé chyby a nepřesnosti, které nastaly při kodifikaci spisovného českého jazyka ve slovnících vědci kolem časopisu *Naše řeč*.

V desátém ročníku časopisu z roku 1948, v němž Havránek publikoval tento článek, zatím není vliv nastupujícího komunistického režimu patrný. Současně v úvodu příslušného čísla najdeme dva projevy, ve kterých Jan Mukařovský a Bohumil Trnka vzpomínají na svého kolegu a jednoho ze zakladatelů Pražského lingvistického kroužku Viléma Mathesia, jenž zemřel na konci československé okupace nacistickým Německem. Kvůli pauze ve vydávání *Slova a slovesnosti* mezi lety 1944 až 1947 si tuto významnou osobnost české vědy mohla redakce připomenout až s tříletým zpožděním. Podobné vyjádření úcty časopis otisknul také o pět let později v nekrologu věnovaném komunistickým politikům Stalinovi a Gottwaldovi.

Následující jedenáctý ročník byl tím posledním, který byl opatřen podtitulem „List Pražského linguistického kroužku“, protože se podtitul pro dvanáctý i třináctý ročník rozšířil na „List Ústavu pro jazyk český a Pražského linguistického kroužku“, ten byl tedy postupně odsouván z vědeckého povědomí. Příští rok 1953 byl důležitým milníkem nejen kvůli výše zmíněné smrti Stalina a Gottwalda, ale stal se pro časopis rozhodujícím i proto, že byl tímto rokem znárodněn a jeho podtitul poté spoustu následujících let zněl „Časopis pro otázky

---

³⁶ VACHEK, Josef. Yaleská škola a strukturalistická fonologie. *Slovo a slovesnost*. 1949, roč. 11, s. 36–44.

³⁷ HAVRÁNEK, B. Zásady Pražského linguistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny. *Slovo a slovesnost*. 1948, roč. 10, s. 13–23.

teorie a kultury jazyka“. A tak komunistický režim z titulní strany plně odstranil pojítka Pražského lingvistického kroužku s časopisem.

1.3.2 Kritika v časopisech

Kritice strukturalismu byla věnována značná část třináctého ročníku *Slova a slovesnosti* z roku 1952, tedy především jeho samý začátek, kde si můžeme přečíst dva články předních kritiků vybraného směru, Petra Sgalla a Karla Horálka, kteří své příspěvky před vydáním přednesli na diskuzích po Stalinových pracích. Z toho důvodu oba ve svých referátech hovoří o tom, že kritické reflexi nejen strukturalismu poskytl opěrné body právě Stalin. Také sdílejí názor odsouzení marrismu, o němž Sgall poznamenává, že se opíral o podobné myšlenky jako Pražský lingvistický kroužek, který samotné *Slovo a slovesnost* založil kvůli tomu, aby spojil jazykovědu, formalistickou estetiku a vědy o jednotlivých oblastech umění. Jelikož u nás tyto strukturalistické myšlenky převládaly, nebylo prý možné odhalit nesprávné teze marrismu.

Horálek si ve svém článku *K otázce původu indoevropských jazyků*³⁸ vysvětluje podobnost strukturalistických a marristických tezí tak, že strukturalisté čerpali z Marrových myšlenek, jelikož se mylně domnívali, že je čistou marxistickou vědou. Své domněnky demonstruje na práci Trubeckého, dalšího ze zakladatelů Pražského lingvistického kroužku, jehož přepracování problematiky indoevropského jazyka je podle něj velmi nepřesné. Trubeckého hledisko na příbuznost a příslušenství k jazykové rodině se liší od jiných koncepcí postavených na historické návaznosti.

Sgallův příspěvek *Stalinovy články o jazykovědě a pražský linguistický strukturalismus*³⁹ upozorňuje na negativní působení na strukturalismus, tedy například vliv západoevropských myšlenek nebo buržoazie, která prý chtěla co nejvíce zbrzdit svůj pád a vzestup socialistické společnosti, a tak podporovala vědu, jež nepřinášela žádný pokrok. Správného poznání jazyka, jak Sgall říká, nemohli

---

³⁸ HORÁLEK, K. K otázce původu indoevropských jazyků. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, s. 12–19.

³⁹ SGALL, Petr. Stalinovy články o jazykovědě a pražský linguistický strukturalismus. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, s. 1–11.

strukturalisté docílit ani kvůli tomu, že pracovali s oddělováním synchronní a diachronní lingvistiky podle koncepce F. de Saussura.

Sgall ovšem strukturalisty chválí za to, že se přičinili v boji proti purismu, který se u nás v předválečném období prosazoval, odsuzuje však způsob jejich boje a pomocí Stalinových slov zdůrazňuje, že jazyk především slouží společnosti a lidem k dorozumívání, tuto hlavní funkci strukturalisté opomíjeli. Sgall obdivuje mnohé členy Pražského lingvistického kroužku za to, že nepodlehli špatným myšlenkám strukturalismu, nenechali se jimi zmást a rozvíjeli pokrok v duchu socialismu. Práce Mathesia, Havránka, Trávníčka či Skaličky nabídly lingvistice skvělé základy, díky nimž se může v budoucnu rozvíjet i přes některé poznatky, jež by bylo potřeba přepracovat. Sgall také odkazuje na výše zmíněnou Vachkovu kritiku americké fonologie z roku 1948 a odsuzuje kodaňskou školu, jež pouze „idealisticky“ zkoumá vnitřní souvislosti jazyka, jejich nepokrokové zkoumání se tak uchytilo v kapitalistických zemích. Poté na závěr článku nabádá všechny odborníky i laiky ke kritice nemarxistických směrů a boji proti všem, kteří nepodporují rozkvět vědy v duchu Stalinových statí.

Ve *Slově a slovesnosti* vydaném roku 1952 se objevuje také článek Miloše Dokulila *K otázce normy spisovného jazyka a její kodifikace*⁴⁰, který analyzuje práci Pražského lingvistického kroužku pro kodifikaci jazyka v období před vydáním Stalinových statí. Ačkoli kroužek tuto problematiku v dotyčném období neprozkoumal do hloubky, Dokulil vesměs oceňuje výzkum pražské školy a bere ho jako slušný základ pro budoucí bádání. V redakční poznámce hned za závěrem Dokulilova článku se lze dočíst, že Havránek s ním z většiny nesouhlasí a od jeho tvrzení se celý časopis distancuje. Jak zde Havránek píše, vědecká činnost celého Pražského lingvistického kroužku, a tedy i jeho vlastní činnost, byla před Stalinovým zásahem značně nedostatečná a jejich bádání v duchu strukturalismu je pro budoucí vývoj jazyka neužitečné.

Na Sgallovu kritiku strukturalismu z roku 1952 navazuje například Lamprecht ve svém příspěvku *Ohlas Stalinových prací o jazykovědě*

---

⁴⁰ DOKULIL, Miloš. K otázce normy spisovného jazyka a její kodifikace. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, s. 135–139.

v Československu⁴¹ v anketě časopisu *Slavia* z téhož roku, kde strukturalismus negativně hodnotí také Dostál, a to ve své recenzi na Kořínkovu publikaci *Od indoeurospkého prajazyka k praslovančině*⁴². K té se ve *Slavii* z roku 1955 vyjadřuje rovněž Horálek, který ve svém příspěvku *Nové příručky srovnávacího studia slovanských jazyků*⁴³ tvrdí, že kniha prozatím nebyla například společně s celou Jakobsonovou prací podrobena důkladné kritice, přestože nepochybně vychází ze strukturalismu.

Ve *Slavii* i v *Naší řeči* lze najít jen hrstku článků z oboru diachronní jazykovědy, jež se zabývají kritikou strukturalismu, značnou část takových textů obsahuje především *Slovo a slovesnost*, viz výše. Na Horálkovu a Sgallovu kritiku zde navazuje například Komárek, který v článku *K palatalizaci souhlásek v staré češtině*⁴⁴ stejně jako Horálek nesouhlasí s určitými myšlenkami Trubeckého a tvrdí, že „strukturalistická fonologie mimo jiné často chybovala právě tím, že obecné závěry formulovala předčasně, na základě neúplného materiálu, bez empirického ověřování“⁴⁵. V roce 1955 vychází také Havránkův článek *1945–1955 v české bohemistice*⁴⁶, v němž píše, že ani jedna z významných publikací vydaných na přelomu čtyřicátých a padesátých let nebyla poznamenána „negativními rysy“ strukturalismu.

1.3.3 Odklon od kritiky

Již v ročnících *Slova a slovesnosti* z let 1956 a 1957 se objevují příspěvky, v nichž se někteří vědci vracejí ke svým původním kritikám strukturalismu a mění své radikální názory na Pražský lingvistický kroužek. Po celých čtyřech letech od publikování výše zmíněné kritiky strukturalismu *Stalinovy články o jazykovědě a pražský linguistický strukturalismus* Sgall vydává v sedmnáctém ročníku *Slova*

---

⁴¹ LAMPRECHT, A. Ohlas Stalinových prací o jazykovědě v Československu. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 103–104.

⁴² KORÍNEK, J. M. *Od indoeurospkého prajazyka k praslovančině*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1948, s. 126.

⁴³ HORÁLEK, K. Nové příručky srovnávacího studia slovanských jazyků. *Slavia*. 1955, roč. 24, s. 295–303.

⁴⁴ KOMÁREK, Miroslav. K palatalizaci souhlásek v staré češtině. *Slovo a slovesnost*. 1954, roč. 15, s. 105–109.

⁴⁵ Tamtéž, s. 105.

⁴⁶ HAVRÁNEK, B. 1945–1955 v české bohemistice. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 209–213.

a slovesnosti krátký dodatek pod názvem *Ještě k otázkám strukturalismu*⁴⁷. Ve svém původním referátu odsoudil strukturalismus jako takový a tvrdil, že jeho myšlenky nelze uplatňovat při dalším výzkumu jazykovědy, ale v roce 1956 toto své tvrzení upravuje a přehodnocuje význam některých myšlenek strukturalismu pro současnou vědu.

Ačkoli Sgall dříve považoval Romana Jakobsona za podvratný článek pražské školy, bere zpět určitá obvinění, která tehdy založil na některých Jakobsonových statích. Tyto jeho práce postupem času přehodnotil jako necharakteristické pro celé jeho vědecké dílo: „Je třeba uznat bez ohledu na politické názory R. Jakobsona, že v jeho obsáhlých vědeckých pracích je mnoho cenného materiálu i originálních vědeckých myšlenek, které podstatně přispěly k poznání vývoje české kultury.“⁴⁸

O rok později v témž časopise vychází Horálkova zpráva *Otázky strukturální jazykovědy na slavistické konferenci*⁴⁹, kde mimo jiné poukazuje na to, že nové studium stavby tvarosloví jako první metodicky nastínila pražská škola. Svou argumentaci podkládá také poznatky vyslovenými na přednáškách sovětského jazykovědce V. V. Vinogradova. Poté Horálek hovoří o dvou přednáškách Jakobsona na olomoucké konferenci z roku 1957 a představuje tohoto vědce jako hlavu amerických slavistů a jednoho z nejvýznamnějších představitelů světové jazykovědy. Na rozdíl od předchozích zpráv o konferencích z let těsně následujících diskuzím o Stalinových statích zde Horálek nezdůrazňuje rozvoj marxistických myšlenek a příklon k sovětské vědě. Tendence postupně se odklánět od stalinovských a marxistických myšlenek je patrná také v dalších časopiseckých článcích jiných vědců přibližně od ročníku 1956.

---

⁴⁷ SGALL, P. Ještě k otázkám strukturalismu. *Slovo a slovesnost*. 1956, roč. 17, s. 181.

⁴⁸ Tamtéž, s. 181.

⁴⁹ HORÁLEK, K. Otázky strukturální jazykovědy na slavistické konferenci. *Slovo a slovesnost*. 1957, roč. 18, s. 98–102.

1.4 Hesla a termíny typické pro období komunistického režimu

Témata článků z oboru diachronní jazykovědy jsou ve vybraných časopisech často ovlivněna politickým režimem, to potvrzují mimo jiné různá propagandistická hesla či zvolání, která autoři připisovali do svých odborných textů. Užívání takových zvolání, zejména na závěr příspěvků, je charakteristické například pro Trávníčka a jeho články v *Naší řeči* nebo *Slavii*. Stat' *Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě*⁵⁰ poté, co v posledním odstavci vyjádří přání o dalším úspěšném rozvoji lingvistiky, završuje zvoláním „Tomuto rozvoji zdar a čest!“⁵¹ Posléze i referát *Dnešní význam Josefa Dobrovského*⁵² ve *Slavii* roku 1953 končí větou „Naší další práci pro budoucnost národa zdar a čest!“⁵³ V témž ročníku také Havránek ve svém příspěvku používá podobné zvolání: „Zdar této naší nové práci!“⁵⁴

Havránek, Trávníček a další jazykovědci do svých textů z určeného období uměle začleňují nejen ideologická zvolání, ale také výrazy spadající do slovní zásoby, jež se rozšiřovala působením komunistické diktatury. Například ve *Slově a slovesnosti* z roku 1955 lze najít dva články od obou výše zmíněných akademiků, kteří pro podporu svých poznatků užívají jako příklady hospodářské termíny typické pro období komunistického režimu. Havránek v příspěvku *K historické dialektologii*⁵⁵ použil pro znázornění rozdílu mezi nářečím a národním jazykem slova *soudruh* a *brigáda*. Jeho kolega Trávníček se v *Závěrečném projevu k dialektologické konferenci*⁵⁶ zmiňuje o přecházení slov z dialektů do spisovného jazyka a jako příklad uvádí slovo *družba*, které, jak říká, i přes sovětské přátelství do spisovné češtiny neproniknulo z ruského jazyka, ale z české lidové řeči.

Některé ročníky *Naší řeči* z padesátých let obsahují jednotlivé články celkem čtyř jazykovědců, již pojednávají o hospodářských a jiných významných

---

⁵⁰ TRÁVNÍČEK, F. *Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě*. *Naše řeč*. 1950, roč. 34, s. 1–6.

⁵¹ Tamtéž, s. 6.

⁵² TRÁVNÍČEK, F. *Dnešní význam Josefa Dobrovského*. *Slavia*. 1953, roč. 22, str. 169–176.

⁵³ Tamtéž, s. 176.

⁵⁴ HAVRÁNEK, B. *Zpráva o práci vykonané na jednotlivých úsecích srovnávací slovanské jazykovědy u nás od brněnské konference*. *Slavia*. 1953, roč. 22, s. 177–184.

⁵⁵ HAVRÁNEK, B. *K historické dialektologii*. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 153–159.

⁵⁶ TRÁVNÍČEK, F. *Závěrečný projev k dialektologické konferenci*. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 174–178.

výrazech v českém jazyce. První z nich, Václav Křístek, v příspěvku *Pracovní proces a vývoj jazyka*⁵⁷ mimo jiné zmiňuje rozvoj válečných schopností v husitské době, a tedy i rozvoj lexika, které se tehdy rozšířilo o termíny tak zásadní, že se dokonce dostaly do slovníků spousty dalších jazyků a z nich zase zpátky do české slovní zásoby⁵⁸. Křístek dále píše, že se od založení Československa několikrát změnil režim v zemi a od „převzetí moci ve státě pracujícím lidem“⁵⁹ v roce 1948 započala „demokratisace“ a „socialisace“ spisovného jazyka. Během této doby se některá slova přestala používat, ale na druhé straně také jiná v souladu se společenskou situací vznikla, to Křístek dokládá vyjmenováním hojného počtu nových slov či slovních spojení označujících realie důležité pro chod státu a hospodářství.

Jaromír Bělič se v článku *Nové údobí ve vývoji českého jazyka*⁶⁰ zabývá mimo jiné oblastí stylistiky a říká, že hospodářský rozvoj zapříčinil pronikání odborných výrazů do hovorové řeči i uměleckého stylu, kde převažuje jednoduchý a srozumitelný jazyk a snižuje se užívání cizích slov. Rozkolísání ve spisovné výslovnosti uvádí na slovech typu *diskuse* či *lokomotiva*. Dále Bělič zdůrazňuje kodifikování drobných odchylek od dosavadních *Pravidel českého pravopisu*, tedy například velkých začátečních písmen u názvů organizací a dějinných událostí jako *Komunistická strana Československa*, *Únor*, *Velká říjnová socialistická revoluce* a podobně. Rovněž zmiňuje množství výrazů, které vznikly odvozováním či převzetím z cizích jazyků, nebo naopak zanikly v souvislosti s novým hospodářským uspořádáním v oborech průmyslu, zemědělství či administrativy a s vědeckým základem marxismu-leninismu.

V témž ročníku jako Bělič hovoří Slavomír Utěšený ve zprávě *Knihy o dolských nářečích*⁶¹ o procesu pronikání spisovných výrazů do nářečí, jedná se o nové politické a ekonomické termíny jako *soudruh*, *výbor* nebo *kolektivisace*. V roce 1956 František Svěrák v *Naší řeči* publikoval text *Složená slova s -met*⁶², ve které zmiňuje česká slova přejatá z ruského jazyka či název stroje *zrnočet*, využívaný v jednotných zemědělských družstvech. V závěrečných větách článku

---

⁵⁷ KRÍSTEK, Václav. Pracovní proces a vývoj jazyka. *Naše řeč*. 1951-1952, roč. 35, s. 1–7.

⁵⁸ Viz *píšťala* > *pistole*.

⁵⁹ Tamtéž, s. 5.

⁶⁰ BĚLIČ, Jaromír. Nové údobí ve vývoji českého jazyka. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, s. 129–146.

⁶¹ UTĚŠENÝ, Slavomír. *Knihy o dolských nářečích*. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, s. 222–227.

⁶² SVĚRÁK, František. *Složená slova s -met*. *Naše řeč*. 1956, roč. 39, s. 118–120.

podtrhuje pojem *špinomet*, tedy „označení pro lživou politickou propagandu“⁶³, a také název pro „stálou nedělní satirickou rubriku *Satiromet*, v níž [Zemědělské noviny] s úspěchem bojují proti nedostatkům v zemědělství“⁶⁴. Z těchto ukázek vyplývá, že hospodářské termíny se hlavně v podobě příkladů nezdvořilosti vyskytovaly i v odborných jazykovědných statích.

1.5 Ruský jazyk

Ve *Slově a slovesnosti* a *Naší řeči* lze najít přibližně deset článků věnujících se ruskému jazyku, u nichž jsem zaznamenal znaky vlivu komunistického režimu. Jazykovědci mnohdy tematizují čerpání slov z ruštiny, především díky její evidentní podobnosti s češtinou, a převážná většina z nich tvrdí, že velké množství ruských slov, která byla převedena do české mluvy, dopomohlo k obohacení našeho jazyka. Četný počet lingvistů v čele s Křístkem, Svěrákem či Běličem, viz výše jejich příspěvky o hospodářských termínech, považují přebírání slov z ruštiny za přirozené.

Ruskému jazyku se ve své časopisecké činnosti věnuje také Havránek, a to například ve stati *Dva roky po Stalinově geniálním zásahu do vývoje jazykovědy*⁶⁵, v níž opět obdivuje Stalinovo odsouzení Marrova učení. To léta podrývalo snahy o různé vědecké výzkumy, včetně výzkumu ruštiny, ovšem až díky „soudruhu Stalinovi“, jak ho Havránek tituluje, se mohl začít ruský jazyk více zkoumat a zdokonalovat. Havránek dále pozitivně hodnotí tu skutečnost, že v letech bezprostředně po vydání Stalinových poznatků vyšlo značné množství článků a publikací s tematikou ruštiny a jejího vývoje, zeměpisu, ruských nářečí a s dalšími důležitými tématy.

V souvislosti s ruštinou se jazykovědci ve svých textech také mnohdy zmiňují o poutu a přátelství českého národa s ruským národem a následně i se Sovětským svazem. Problematiku takového přátelství v článku *Pozoruhodný*

---

⁶³ Tamtéž, s. 120.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ HAVRÁNEK, B. Dva roky po Stalinově geniálním zásahu do vývoje jazykovědy. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, s. 109–117.

sovětský příspěvek k dějinám slavistiky⁶⁶ zpracovává například Josef Kurz, který zde píše, že se bratrství a propojení mezi slovanskými mysliteli utvrzovalo od konce osmnáctého století, přes celé následující století a vyvrcholilo událostmi století dvacátého, tedy Říjnovou revolucí či osvobozením Rudou armádou na konci druhé světové války. Důkazem tohoto upevňování vztahů mezi oběma národy je prý korespondence českých a ruských vědců, jež je zároveň „cenným pramenem pro poznání dějin vývoje samé vědy“⁶⁷.

1.6 Dialektologie

Pozoruhodná část článků, jež ve vybraných časopisech zpracovávají tematiku oboru dialektologie, si zachovává nezaujatý přístup k otázce komunismu, to se z velké části týká textů J. Voráče, F. Kopečného nebo A. Lamprechta. Poslední z jmenovaných vydal roku 1955 ve *Slově a slovesnosti* dva články pojednávající o různých nářečích. Přestože první z nich nevykazuje žádné doklady o vlivu komunismu, v jeho dalším referátu *Práce o vývoji dolských nářečí na Moravě*⁶⁸ vyzdvihuje význam Běličovy publikace *Dolská nářečí na Moravě*⁶⁹ pro dialektologii, která podle Lamprechta vynikala „zejména marxistickým sepětím studia změn ve stavu osídlení, tedy hospodářskopolitických podmínek, s výklady jazykového vývoje“⁷⁰. Dále oceňuje například rejstřík připojený k zmíněné publikaci, ale vyjadřuje lítost nad tím, „že tu nejsou obsaženy v hojnější míře zemědělské názvy“⁷¹. V duchu sociálního myšlení Lamprecht také komentuje další nevýhodu knihy, tedy její vysokou cenu, kvůli níž nebyla snadno přístupná nejen vědcům, ale hlavně obyčejným lidem na venkově.

Slovo a slovesnost a *Naše řeč* obsahují až dvacet příspěvků různých dialektologů, kteří se veskrze shodnou na tom, že dialektologie je zásadním

---

⁶⁶ KURZ, J. Pozoruhodný sovětský příspěvek k dějinám slavistiky. *Slavia*. 1950, roč. 19, s. 419–434.

⁶⁷ Tamtéž, s. 420.

⁶⁸ LAMPRECHT, A. Práce o vývoji dolských nářečí na Moravě. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 182–186.

⁶⁹ BĚLIČ, J. *Dolská nářečí na Moravě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, s. 327.

⁷⁰ LAMPRECHT, A. Práce o vývoji dolských nářečí na Moravě. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 182.

⁷¹ Tamtéž, s. 185.

článkem pro vývoj historického poznání jazyka i společnosti. Studiu nářečí byla věnována většina šestnáctého ročníku *Slova a slovesnosti* z roku 1955, a to především díky zprávám a přednáškám z dialektologické konference uspořádané předchozího roku v Brně. Například Utěšený nebo Trávníček ve svých příspěvcích zdůrazňují roli sovětských vědců, ale i Stalina pro rozkvět světové dialektologie v duchu marxismu.

Mnohými tematickými celky nacházejícími se ve vybraných časopisech prostupuje téma sociálního vývoje, které v souvislosti s historickosrovnávací metodou zdůrazňuje většina vědců. Společenský vývoj je klíčový rovněž pro soudobou dialektologii a hojný počet lingvistů tvrdí, že je třeba o vývoji jazyka bádát ve spojitosti se společenskými poměry určitého území. Utěšený v článku *K zahájení soustavného výzkumu moravských nářečí*⁷² píše, že jazykovědci hodlají důkladným výzkumem přispět „k lepšímu poznání vývoje našeho jazyka a jeho prostřednictvím i historie celé naší společnosti“⁷³. Také v Havránkově zprávě *K historické dialektologii*⁷⁴ se lze dočíst, že vývoj jazyka je neodmyslitelně spjatý se společenským či hospodářskopolitickým vývojem.

1.7 Etymologie

Dalším z předních oborů, u nichž je v dotyčných časopisech patrný vliv komunistické doktríny, je etymologie, tedy disciplína hojně zastoupená ve *Slově a slovesnosti*, *Naší řeči* i *Slavii*, kde je možné najít až deset článků s příznaky pronikání dobové politiky. Podle Večerky a Karlíkové se v době padesátých let na rozvoji etymologie v Československu přičinili především Václav Machek nebo František Kopečný⁷⁵, jejichž příspěvky také místy vyzdvihují přínos Stalina a marxismu.

---

⁷² UTĚŠENÝ, S. K zahájení soustavného výzkumu moravských nářečí. *Naše řeč*. 1953, roč. 36, s. 251–252

⁷³ Tamtéž, s. 252.

⁷⁴ HAVRÁNEK, B. K historické dialektologii. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 153–159.

⁷⁵ VEČERKA, R., KARLÍKOVÁ, H. Etymologie. In: *Kapitoly z dějin české jazykové a bohemistiky*. PLESKALOVÁ, J., KRČMOVÁ, M., VEČERKA, R. a KARLÍK, P., ed. Praha: Academia, 2007, s. 440.

Machek v článku *O potřebě a problematice slovanského etymologického slovníku*⁷⁶ ze *Slavie* roku 1953 hovoří o nutnosti nového slovanského etymologického slovníku, prý si i vědci ze Sovětského svazu všimli, že od vydání posledního kompletního slovníku sestaveného Miklosichem roku 1886 uběhla příliš dlouhá doba. Dále tvrdí, že vytvoření nového etymologického slovníku nepřála ani věda posledních let, protože ji příliš ovlivňovaly Marrovy myšlenky. Machek vyjadřuje vděčnost za Stalinův rázný zásah proti marrismu, který umožnil lepší podmínky pro bádání.

Machkův referát *Etymologické práce Jos. Zubatého*⁷⁷ ze *Slova a slovesnosti* roku 1956 zpracovává mimo jiné Zubatého výzkum původu českých výrazů, jenž byl iniciován převážně zájmem širší veřejnosti, na to Machek reaguje slovy: „tak jako podle marxistické teorie ‚objednávka veřejnosti‘ může být podnětem literárního díla, tak tomu bylo i zde“⁷⁸. Ve stejném ročníku časopisu vyšel na téma etymologie, respektive toponymie, článek *Příspěvek k problému raně středověké německé kolonisace a poněmčení Polabských Slovanů*⁷⁹ od Kopečného, který se zde také nevyhnul komentáři souvisejícím s politickým kontextem a vyjadřuje se k práci německého akademika Rudolfa Fischera z pohledu marxistického vědce: „Jazykovědec a historik (...) nemohl nevidět některé závažné skutečnosti, které byly v obdobích vypjatého kapitalistického nacionalismu zatemňovány nebo dokonce opačně vykládány.“⁸⁰

Naše řeč roku 1953 publikovala recenzi Viktora Kripnera na Kopečného *Etymologický slovník jazyka českého* ve spolupráci s Holubem, v tomto textu nazvaném *Nový etymologický slovník*⁸¹ Kripner s Kopečným polemizuje. Tvrdí, že Kopečný v úvodu slovníku navazuje na teze marrismu, když zde píše, že myšlenka společného prapůvodu jazyků není definitivně dořešena, ovšem dle Kripnera Stalin pohled Marrových pokračovatelů na prajazyk definitivně zkritizoval. Podle Kripnera etymologie dlouhá léta stagnovala až do doby, než Stalin vydal své stati.

---

⁷⁶ MACHEK, Václav. O potřebě a problematice slovanského etymologického slovníku. *Slavia*. 1953, roč. 22, s. 314–321.

⁷⁷ MACHEK, V. Etymologické práce Jos. Zubatého. *Slovo a slovesnost*. 1956, roč. 17, s. 193–198.

⁷⁸ Tamtéž, s. 195.

⁷⁹ KOPEČNÝ, František. Příspěvek k problému raně středověké německé kolonisace a poněmčení Polabských Slovanů. *Slovo a slovesnost*. 1956, roč. 17, s. 119–120.

⁸⁰ Tamtéž, s. 119.

⁸¹ KRIPNER, Viktor. Nový etymologický slovník. *Naše řeč*. 1953, roč. 36, s. 152–158.

Marrismus neprospíval rozvoji historickosrovnávací metody v mezinárodní vědě, až po jeho odsouzení tedy mohla sovětská a následně československá jazykověda vzkvétat. I Kripner se opírá o Stalinovo tvrzení, že jazyk funguje jako nástroj a jeho vývoj je spjatý s dějinami společnosti.

Také Jaromír Spal se v *Naší řeči* roku 1955 vyjadřuje ke studii profesora lipské univerzity Rudolfa Fischera. Spalův příspěvek *Německý slavista o českých místních jménech a o slovanských jazykových památkách v Německu*⁸² vyzdvihuje Fischerovo bádání a jeho přínos pro historickou i lingvistickou vědu, které rozvíjí „zcela v duchu marxistického požadavku spojovat vývoj jazyka s dějinami jazykového společenství“⁸³.

1.8 Ostatní lingvistické disciplíny

Výskyt vlivu socialistického režimu na články, jež se ve vybraných časopisech věnují ostatním dílčím vědeckým oborům, je oproti výše zmíněným oblastem sporadický. Na marxistickou ideologii navazují ty příspěvky na téma indoeuropeistiky, které například v roce 1952 v časopisech publikovali Horálek nebo Skalička. Následně až v roce 1957, tedy v době, kdy je marxismus zastoupený v člancích již na ústupu, ve *Slově a slovesnosti* vychází zpráva slovenské jazykovědkyně Viery Budovičové *Sovietská práca o metode historickoporovnávacieho štúdia indoeurópskych jazykov*⁸⁴, která informuje o vydání publikace Jazykovědného ústavu Akademie věd SSSR v Moskvě z iniciativy mnohých sovětských komparatistů. Podle Budovičové kniha znamenala obnovení zájmu o komparatistiku v SSSR, kde se rozvoj jazykovědy na čas zabrzdil kvůli vlivům Marrovy školy na vědecké práce. Dále na práci předních sovětských vědců demonstruje význam marxistických metod, ale i strukturalismu, jehož systémové postupy považují sovětští myslitelé již v době druhé poloviny padesátých let za vhodné pro historickosrovnávací studium.

---

⁸² SPAL, Jaromír. Německý slavista o českých místních jménech a o slovanských jazykových památkách v Německu. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, s. 237–240.

⁸³ Tamtéž, s. 238.

⁸⁴ BUDOVIČOVÁ, Viera. Sovietská práca o metode historickoporovnávacieho štúdia indoeurópskych jazykov. *Slovo a slovesnost*. 1957, roč. 18, s. 225–228.

Oblast staroslověnštiny a církevní slovanštiny je nejčastěji zastoupena ve *Slavii*, v jejích ročnících 1952, 1953 nebo 1956 se v duchu marxismu zabývá staroslověnskou problematikou zejména Kurz. Tentýž časopis společně s *Naší řečí* obsahuje také několik příspěvků hovořících o tematice vyučování jazyků, jemuž českoslovenští jazykovědci přisuzovali značný význam především díky tomu, že byl jedním z předních témat Stalinových statí o jazyce.

Někteří vědci zakomponovali komunistickou ideologii i do svých článků z oboru fonologie, zde především v souvislosti s kritikou strukturalismu, nebo do textů zabývajících se otázkou gramatiky. Na Stalinovy poznatky o slovní zásobě a gramatice slovanských jazyků navazují například dva články od Isačenka a Dostála, kteří se ve *Slavii* z roku 1953 věnují gramatickým kategoriím a konjugaci slovanských jazyků, nebo článek Jaromíra Běliče *Nové údobí ve vývoji českého jazyka*⁸⁵.

---

⁸⁵ BĚLIČ, J. Nové údobí ve vývoji českého jazyka. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, s. 129–146.

2. PROPAGANDA V TRÁVNÍČKOVÝCH ČLÁNCÍCH

František Trávníček je považován za jednoho nejpřednějších diachronních jazykovědců dvacátého století, neboť ke studiu historické mluvnice přispěl nemalým počtem převratných publikací a dalších odborných prací, v nichž mimo jiné pokračoval v bádání započatém Janem Gebauerem či svým učitelem Josefem Zubatým⁸⁶. Většinu své práce v meziválečném období soustředil do publikace *Historická mluvnice československá*⁸⁷, kde Trávníčkovo „pojetí jazyka vychází z politické koncepce tzv. československého národa, oficiální národnostní teorie první republiky“⁸⁸. Jedním z jeho nejvýznamnějších děl, která vypracoval v padesátých letech dvacátého století, byla mimo jiné třetí část *Historické mluvnice české* s názvem *Skladba*⁸⁹.

Ačkoli se Trávníčkovy texty objevují v odborných lingvistických časopisech a svými tématy se týkají vědeckého výzkumu, zároveň v nich autor využívá určitých rysů, jimiž ovlivňuje své čtenáře a zdůrazňuje specifické názory. Vzhledem k tomu, že jsou tyto rysy nejčastěji typické pro styl publicistický nebo politické projevy, může být více než užitečné provést analýzu Trávníčkových odborných článků právě prostřednictvím metod primárně určených pro ideologické projevy a žurnalistické texty. Doposud jsem ve své práci články zkoumal pomocí kvantitativních a tematických postupů, avšak v této kapitole hodlám užít metody kvalitativní.

2.1 Hlavní propagandistické rysy

Kvalitativní metody si žádají stručnější výchozí materiál, proto jsem pro obsah této podkapitoly vybral jen dva určité články vykazující výše zmíněné rysy, a to Trávníčkovu stať z dříve rozebírané ankety z dvacátého prvního ročníku

---

⁸⁶ PLESKALOVÁ, J., KRČMOVÁ, M., VEČERKA R. a KARLÍK, P., ed. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 132.

⁸⁷ TRÁVNÍČEK, F. *Historická mluvnice československá: úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich, 1935, xix, s. 444.

⁸⁸ PLESKALOVÁ, Jana. Historická gramatika. In: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. PLESKALOVÁ, J., KRČMOVÁ, M., VEČERKA, R. a KARLÍK, P., ed. Praha: Academia, 2007, s. 133.

⁸⁹ TRÁVNÍČEK, F. *Historická mluvnice česká. [Díl] 3, Skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 199.

časopisu *Slavia* z roku 1952 a jeho další referát otisknutý v následujícím ročníku téhož časopisu.

Jedním ze základních prvků jak publicistického, tak odborného stylu je jejich objektivita a nezaujatost, které by jejich útvary měly mít za všech okolností společné, ovšem někdy do nich zasahují různé externí vlivy. Jako takové vlivy lze určit ideologii a propagandu, jež se v Trávníčkových člancích objevuje v podobě rozdělování dvou protikladných stran na pozitivně hodnocenou skupinu „nás“ a negativně hodnocenou skupinu „jich“, a projektováním těchto dvou světů se vybrané články ztatečně blíží propagandistickým projevům. Trávníček, stejně jako další jeho současníci z řad vědeckých pracovníků, považoval koncepci komunismu, socialismu a marxismu za jedinou správnou a staví proti ní nesprávné učení marristické.

Model „dobrého“ světa a „zlého“ světa zmiňuje Lotko ve své publikaci *Kapitoly ze současné rétoriky*⁹⁰, prezentuje zde pojetí kategoriálních rysů propagandy z pohledu Jerzyho Bralczyka a představuje ty nejčastější výrazy, jimiž autoři projevů znázorňují zmíněné rysy, čímž „se jevy, předměty, stavy apod. stávají pro recipienta atraktivní“⁹¹. Této atraktivnosti se Trávníček ve svém článku *Slovanské jazyky ve světle Stalinových statí*⁹² snaží docílit mimo jiné užíváním lexikálních prostředků znázorňujícím d ů l e ž i t o s t, tedy jeden z Bralczykových propagandistických rysů. Adjektivum *důležitý* lze v textu najít několikrát a jeho přesvědčující vliv na čtenáře Trávníček někdy ještě více umocňuje adverbiem, jako ve větě: „Tento vývod je svrchovaně důležitý pro další rozvoj slovanské jazykovědy (...)“⁹³.

Ke zdůraznění svých slov Trávníček využívá četných adverbii i ve svém příspěvku *Dnešní význam Josefa Dobrovského*⁹⁴ ze *Slavie* roku 1953, a to například ve větě „Socialistický řád, ke kterému rychle a neúchylně spějeme, (...)“⁹⁵. Stejnou zesilovací funkci vykazují také Trávníčkova slova *jeden z důležitějších úkolů* nebo

---

⁹⁰ LOTKO, Edvard. *Kapitoly ze současné rétoriky*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 202.

⁹¹ Tamtéž, s. 118.

⁹² TRÁVNÍČEK, F. Slované jazyky ve světle Stalinových statí. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 45–49.

⁹³ Tamtéž, s. 46.

⁹⁴ TRÁVNÍČEK, F. Dnešní význam Josefa Dobrovského. *Slavia*. 1953, roč. 22, s. 169–176.

⁹⁵ Tamtéž, s. 169.

vazba *a co je velmi důležité*, které „mají výraznou persvazivní hodnotu“⁹⁶. Přesvědčující funkce je u tohoto určitého příspěvku přítomná zvláště proto, že jej Trávníček ještě před vydáním v časopise přednesl na konferenci o srovnávací slovanské jazykovědě v Olomouci, a tak mohl svým projevem působit na publikum jako politický řečník.

Kromě slova *důležitý* Trávníček vyjadřuje kategoriální rys důležitosti řadou dalších podobných adjektiv, z nichž stojí za zmínku například slovo *velký*, které podtrhuje přesvědčovací charakter výpovědi v jeho článku z roku 1952. Trávníček zde celkem dvakrát, v úvodu i na závěr textu, cituje Stalinovu tezi o tom, že studium příbuznosti slovanských jazyků „mohlo by jazykovědě přinést velký užitek při studiu zákonů vývoje jazyka“⁹⁷, kde adjektivum *velký* ve spojení s rozvíjeným substantivem *užitek* i přes kondicionální tvar slovesa přesvědčuje o neomylnosti a správnosti Stalinova tvrzení.

Kategorie *o b e c n o s t i* je zastoupena například další Trávníčkovou citací z prací Stalinových, jehož projevy mnohdy obsahovaly takové vazby jako *všichni občané* a další podobné výrazy, kterými Stalin hodlal „prezentovat univerzálnost své politiky, potvrdit její jednotu a majorizací vyřčených soudů znemožnit jejich přímé odmítání“⁹⁸. Ovšem nejčastějším prostředkem, jímž Trávníček ve svých člancích vyjadřoval rys obecnosti a stejně jako Stalin upevňoval nezpochybnitelnost svého názoru, je zdůrazňovací adjektivum *plný* či adverbium *plně*.

Za jeden z nejvýznamnějších rysů propagandy Trávníčkových článků považují *b l í z k o s t*, díky níž mohl ovlivňovat názory svých recipientů ještě efektivněji. Autor se ke svému příjemci nejlépe přiblíží tak, když oba tyto účastníky zahrne do určité skupiny, zde k tomu Trávníček užívá pojmu *národ* a jeho odvozené varianty *národní*, a to ve značném množství. Tím, že tato slova v obou textech zopakuje dohromady celkem osmdesátkrát, působí na čtenářovo národní sebeuvědomění a zároveň vyzdvihuje svou ideologii. Příslušnost k určené skupině se ještě více amplifikuje dosazením zájmena *náš*, které signalizuje, že má autor

---

⁹⁶ LOTKO, E. *Kapitoly ze současné rétoriky*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 119.

⁹⁷ STALIN, J. V. *O marxismu v jazykovědě*. Praha: Svoboda, 1950, s. 32.

⁹⁸ LOTKO, E. *Kapitoly ze současné rétoriky*, s. 119.

s recipientem něco společného, jako ve spojeních *náš národní život* nebo *naše kulturní dědictví*.

Trávníčkovu ideologii posiluje i kategorie *n u t n o s t i*, jež se typicky projevuje takovými slovy jako *úkol*, *cesta* a *cíl*. Autor nejednou hovoří o tom, že naší společnosti cosi „ukládá čestný úkol“⁹⁹, a touto společností myslí celý národ. Zde si můžeme všimnout, že spojuje nutnost s výše zmíněnou kategorií blízkosti, když slova *cesta* a *cíl* dává do téhož kontextu jako slovo *národ* v těchto prohlášeních: „náš národ nastoupil (...) vítěznou cestu svobody“¹⁰⁰ nebo „[u]možnit zdárný vývoj národa, urychlit jej, svést jej na správné cesty, to je smysl a cíl veškerého vědeckého úsilí Dobrovského.“¹⁰¹ V některých vazbách mají značný přesvědčivý účinek rovněž slova *jen* nebo *jediný* („jediná cesta jazykového vývoje“¹⁰²).

Dále ve své publikaci Lotko zmiňuje *k o h e r e n t n o s t*, která je další typickou vlastností ideologických projevů a vyjadřuje se například takovým lexikálním prostředkem jako *spojení*, jež používá i Trávníček, nebo četnými konektory a parataktickými spojkami *nejen – nýbrž* („Praktickým důsledkem Marrovy theorie o třídnosti jazyka bylo by zanedbání péče nejen o národní jazyky, nýbrž i o jejich tvůrce a nositele, národy.“¹⁰³). Rys *p o k r o k o v o s t i* Trávníček znázorňuje hojným opakováním slova *rozvoj* a mnohdy tento pojem doplňuje o adjektiva *kulturní*, *velkolepý*, *úspěšný* či *další*, z nichž poslední zároveň souvisí s kategorií *t r v a l o s t i*, přítomné například v tvrzení „[t]ento vývod je svrchovaně důležitý pro další rozvoj slovanské jazykovědy“¹⁰⁴ nebo v závěrečné větě Trávníčkova referátu o Dobrovském: „Naší další práci pro budoucnost národa zdar a čest!“¹⁰⁵

S p r á v n o s t je posledním a současně nejvýraznějším Bralczykovým rysem propagandy v dotyčných textech, v nichž Trávníček propojuje vědeckost odborných výrazů a ideologičnost marxistických myšlenek. Oba články obsahují jednotlivé výklady založené na průkazných poznacích o vývoji slovanských jazyků

---

⁹⁹ TRÁVNÍČEK, F. Dnešní význam Josefa Dobrovského. *Slavia*. 1953, roč. 22, s. 169.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 176.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 172.

¹⁰² TRÁVNÍČEK, F. Slovanské jazyky ve světle Stalinových statí. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 45.

¹⁰³ Tamtéž, s. 47.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁵ TRÁVNÍČEK, F. Dnešní význam Josefa Dobrovského. *Slavia*. 1953, roč. 22, s. 176.

a práci Josefa Dobrovského, což úspěšně napomáhá autorovi, aby jeho propagandistické výroky byly o to věrohodnější a přesvědčivější pro recipienty. Všechny zmíněné kategoriální rysy Trávníčkových příspěvků podporují ideologickou diferenciaci dobrého Stalinova světa a pochybného světa Marrova.

2.2 Kritická analýza

S popisem dvou různých ideologických světů, ztvárněných v Trávníčkových člancích, může pomoci také koncepce Allana Bella, kterou ve své publikaci *Kritické čtení mediálních textů*¹⁰⁶ představily autorky Svobodová, Hamrusová a Hinková. Tato metoda se zaměřuje primárně na zprávy a její podstatou je „vytvořit analytický rámec, s jehož pomocí lze rekonstruovat informační jádro a poznat, co vlastně zpráva sděluje, tedy co, komu, kde a kdy se vlastně stalo“¹⁰⁷, ovšem jejím cílem je rovněž číst mezi řádky, odhalit skryté významy nebo naopak skutečnosti, které autor v textu explicitně nevyslovil. Díky tomu je Bellova metoda užitečná pomůcka pro důkladnou analýzu odborných článků plnících záměry propagandy.

Bellova metoda se zakládá na pozorném čtení jednoho vybraného slohového útvaru, proto ji aplikuji jen na Trávníčkově příspěvku *Slovanské jazyky ve světle Stalinových statí ze Slavie* vydané roku 1952. Zmíněný titulek je stručný a nabízí přibližnou představu o tématu článku, navíc v porovnání s ostatními texty časopisu příliš nevybočuje a říká čtenáři, že 1) autor hodlá podat zprávu o situaci v oblasti slovanských jazyků a 2) má v plánu zahrnout to, jaký vliv na tuto oblast měly Stalinovy práce. To má ostatně společné s řadou dalších článků vydaných v anketě, do níž patří i tento Trávníčkův příspěvek. Titulek je tedy až na téma v podstatě totožný jako název Havránkova textu *Srovnávací slovanská jazykověda ve světle Stalinových prací* nebo nese podobné znaky jako nadpis Skaličkova referátu *Indoevropský srovnávací jazykozpyt v novém světě*.

V úvodu Trávníček podtrhuje význam Stalinovy „geniální statí“ pro studium jazykovědy či srovnávací metodu mezi slovanskými jazyky, což vzápětí dokládá

---

¹⁰⁶ SVOBODOVÁ, J., HAMRUSOVÁ, Š., HINKOVÁ, B. *Kritické čtení mediálních textů*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2018, s. 192.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 107.

na citaci ze Stalinova díla, ve které sovětský politik vyvrací platnost Marrových tezí o příbuznosti slovanských jazyků. Trávníček nadále ve vlastním textu dokazuje pomýlenost myšlenek marrismu a naopak zdůrazňuje převratné teze Stalinovy, jejichž pravdivost demonstruje na srovnání současné fonetiky a fonologie v polštině a v ostatních slovanských jazycích, v nichž se určité znaky na rozdíl od polštiny nezachovaly, nebo na příkladech přejímání do slovanských jazyků z latiny.

Poté stále upozorňuje na Stalinův přínos pro rozvoj jazykovědy a tvrdí, že se marrismus neřídí marxistickými myšlenkami. Správnost Stalinových tvrzení ukazuje na příkladech „zjednodušování původních velmi rozmanitých forem“¹⁰⁸ ve slovanské deklinaci. Následně vysvětluje důvod, proč se Stalin zabývá zrovna jazykem, a dochází k tomu, že jazyk souvisí s hospodářstvím a celkově s rozvojem společnosti a národů, jejichž pojetí se v očích Stalina a vědců Marrovy školy rozchází. Podle Trávníčka socialistickému zřízení záleží na „zvýšení životní úrovně všech pracujících a tedy též zvýšení úrovně kulturní“¹⁰⁹, čehož lze dosáhnout především prostřednictvím národního jazyka. Svou stať zakončuje Stalinovým poznatkem o nutnosti socialistické spolupráce mezi Slovany a význačné úloze jazyka pro společnost.

Vzhledem k tomu, že se porovnávání Stalinových a Marrových myšlenek v daném textu neustále opakuje, je nezpochybnitelně hlavním tématem celého článku. Titulek tedy postrádá vcelku zásadní informaci o tom, že má Trávníček v úmyslu zabývat se Stalinovým odsouzením marrismu, proto lze tvrdit, že titulek koresponduje s úvodem i samotným článkem jen částečně. Avšak vztah úvodu a zbytku článku je těsnější, protože si jejich témata navzájem spolehlivě odpovídají a již v prvních větách Trávníčkova textu je možné rozpoznat výše zmíněné ústřední téma, které je během celého příspěvku neměnné a od něhož autor odbočuje jen minimálně.

Trávníček jako svůj stěžejní zdroj informací používá citace ze Stalinových statí, ovšem především ze začátku zdroje neuvádí a pouze čtenáře seznamuje s těmi nejdůležitějšími poznatky ze Stalinovy práce. Recipient si tedy musí domyslet, že pravděpodobně cituje hlavně z jeho původní stati o jazyce, publikované například

---

¹⁰⁸ TRÁVNÍČEK, F. Slovanské jazyky ve světle Stalinových statí. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 46.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 48.

ve dvanáctém ročníku časopisu *Slovo a slovesnost* pod názvem *O marxismu v jazykovědě*. S první citací tohoto textu se čtenář setkává již ve druhé větě, v níž Trávníček prezentuje Stalinovo odsouzení Marrova pojetí jazyků. K další citaci, která se také objeví na začátku článku, se poté Trávníček dokonce vrátí a použije ji i podruhé na poslední straně příspěvku, viz výše. Autor tím tak nejspíš chtěl tato určitá Stalinova slova zdůraznit a vyjádřit jejich velkou důležitost pro studium jazykovědy.

V druhé polovině článku několikrát cituje ze Stalinovy publikace *Národnostní otázka a leninismus*¹¹⁰ nebo z jeho *Spisů*¹¹¹, ale také přepisuje slova jednoho z Marrových pokračovatelů A. Čikobavy ze sborníku *Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných*¹¹². Právě v tomto sborníku Trávníček našel údajný důkaz toho, že Marr podceňuje roli národa v lidském rozvoji a je nepřitelem socialistické společnosti, zatímco Stalinova relevantní práce dokládá, že jedině on je ten „nejlepší znalec marxismu v přítomné době“¹¹³ a na rozdíl od Marra chápe, které atributy a hodnoty jsou pro vývoj společnosti, národů a jazyka ty nejdůležitější.

Stalin a následně i Trávníček o jazyku hovoří jako o „nástroji boje a rozvoje“¹¹⁴, za žádných okolností by prý nemohl patřit určité společenské třídě a má sloužit celému národu a každému člověku rovným dílem. Marrovu koncepci třídnosti jazyka Trávníček vnímá jako velmi problematickou a znevažující vůči členům národů, jež by měly podle marrismu přijmout jeden společný, světový jazyk, aby mohl být skutečně naplněn původní koncept jednotného socialismu. Trávníček tento výrok považuje za výsledek hlubokého nepochopení marxismu a předkládá jediný správný názor Stalinův, který odsuzuje umělé slučování národů a světových jazyků.

V těchto tvrzeních je patrná Trávníčkova snaha personifikovat různé skutečnosti, tato tendence je nejzřetelnější právě u výkladu o národnostních skupinách, jež by se dle Stalina i Trávníčka měly navzájem stát rovnocennými partnery, s čímž souvisí vzájemná spolupráce a nezištná pomoc méně rozvinutým

---

¹¹⁰ STALIN, J. V. *Národnostní otázka a leninismus*. Praha: Svoboda, 1950, s. 27.

¹¹¹ STALIN, J. V. *Spisy*, sv. II. Praha: Svoboda, 1949, s. 406.

¹¹² *Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných*. Praha: Rovnost, 1951, s. 301.

¹¹³ TRÁVNÍČEK, F. Slované jazyky ve světle Stalinových statí. *Slavia*. 1952, roč. 21, s. 47.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 47.

socialistickým národům. Takové formulace ještě více zdůrazňují Stalinův status elity a jeho pohled na Marra jako na odsouzeníhodného záškodníka, který nepochopil podstatu jazyka a hodlá společnosti upřít její právo na rozkvět, právě prostřednictvím národní řeči. Roli „hrdiny“ v tomto textu nezaujímá nikdo jiný než Stalin, a to zvláště proto, že podle Trávníčka správně užívá problematiky národních jazyků při rozvoji Sovětského svazu a nejen díky tomu se prý jeho zemi tak skvěle hospodářsky, sociálně, politicky či kulturně daří¹¹⁵.

Trávníčkovo značně černobílé hodnocení a výrazné stranění Stalinovým názorům se vymyká pravé podstatě odborných článků, protože se současně vyhýbá deskripci a posouzení více pohledů na danou záležitost a tedy objektivní charakteristice problematiky. Je to znát mimo jiné na tom, že v článku cituje myšlenky marxismu pouze jednou, zatímco jsem v tomto krátkém textu napočítal až šestnáct citací ze Stalinových prací. Jeho názory se v té době vnímaly jako jediné přípustné a o jejich pozitivním vlivu na vědu i na celou společnost autoři často přesvědčovali masy tím způsobem, že Stalinovy myšlenky dali do opozice k něčemu negativnímu, například k Marrově škole, přestože ne vždy brali ve svém komentáři v úvahu všechna možná hlediska a většinou si vybírali jen ty Marrovy názory, jež se jim hodily ke kritice.

---

¹¹⁵ Tamtéž, s. 48.

3. OSOBNOSTI A CITOVÁNÍ V ČASOPISECH

V předchozích kapitolách jsem se mnohdy věnoval určitým výrookům a názorům, které autoři článků v analyzovaných časopisech citovali z prací sovětského diktátora J. V. Stalina. Právě on je jednou z osobností, jejichž slova jazykovědci ovlivněni marxistickou ideologií citovali nejčastěji, na zbytek těchto osobností se zaměřím ve třetí kapitole. Velké množství různých citací například obsahují texty výše zmiňovaného Trávníčka, a to nejen jeho samostatná odborná pojednání, ale i četné časopisecké reakce na slova a články ostatních vědeckých pracovníků.

3.1 Reakce

Někteří lingvisté ve *Slově a slovesnosti* či *Naší řeči* vyjadřovali svůj nesouhlas s koncepcemi prosazovanými jinými vědci, takové reakce a polemiky otisknuté v časopisech ve vybraných letech 1948–1957 typicky souvisely s ideologií komunismu nebo s kritikou strukturalismu. Například v ročníku *Naší řeči* pro roky 1951 a 1952 Trávníček publikuje svůj příspěvek do diskuze z časopisu *Tvorba*, který na začátku padesátých let minulého století přestal na určitou dobu vycházet. Ve dvacátém ročníku *Tvorby* Trávníček v článku o strukturalistické typologii reagoval na Skaličkovu práci a v ročníku následujícím vyšla reakce Sgalla, který kritizuje „určitou nejasnost poměru theorie a praxe“¹¹⁶. Trávníčkovo pojetí tohoto poměru bylo podle Sgalla v rozporu s marxismem, to Trávníček v *Naší řeči* odmítá a tvrdí, že jeho pojetí naopak navazuje na marxistické myšlení. Nesouhlasí s celkovým pohledem Sgalla na roli jazykovědy.

K další výměně názorů mezi Trávníčkem a výše zmíněným Skaličkou dochází ve *Slově a slovesnosti* z roku 1954, kde Skalička dává do kontrastu Trávníčkovo odsouzení typologie s Vinogradovovými slovy. Tento sovětský jazykovědec prý nechce celou typologii zavrhnout, ale jen ji pro budoucí studium poupravit, protože i přes negativní vlivy marxismu může typologie přispět k vývoji

---

¹¹⁶ TRÁVNÍČEK, F. Strukturalistická jazyková typologie a marxistická jednota theorie a praxe. *Naše řeč*. 1951-1952, roč. 35, s. 172–175.

komparatistiky. Skaličkovu článek *Odpověď na kritiku typologie*¹¹⁷ Trávníček již na následující straně oponuje v *Poznámkách ke Skaličkově odpovědi*¹¹⁸ a tvrdí, že Skalička nesprávně interpretuje myšlenky Engelse, Stalina i Vinogradova, o které se ve své kritice opírá. Přestože Trávníček nepovažuje svou práci za bezchybnou, poznamenává, že se vždy striktně drží Stalinových poznatků o jazyce, a právě Skalička je prý znehodnocuje.

V tomtéž ročníku *Slova a slovesnosti* se Trávníček vyjadřuje ke slovům dalšího svého oponenta, Karla Horálka, jenž také v patnáctém ročníku uvedeného časopisu zveřejnil výrok o Trávníčkově členství v Pražském lingvistickém kroužku. Horálek se pozastavil nad tím, že Trávníček v první polovině padesátých let kritizuje strukturalistické pojetí jazyka, ačkoli se hlásil k myšlenkám pražské školy v období svého vstupu do Pražského lingvistického kroužku v letech třicátých. Kdykoli v té době Trávníček vyslovil své vlastní pojetí jazyka, v kroužku ho dle Horákových slov nikdo nekritizoval. Třebaže Trávníček v příspěvku *Ke kritice strukturalismu*¹¹⁹ píše, že nepovažuje za nedůležité, zdali se kdy na strukturalistické myšlenky díval jako na správné, rázem vyvrací, že kdy o strukturalismu vyřknul, že je správný. Členství v Pražském lingvistickém kroužku si cenil pouze díky společnosti lingvistů, jako byli Havránek či Mathesius, jichž si vždy vážil, a různost názorů v kroužku nepokládal za překážku.

O dva roky později *Slovo a slovesnost* publikovalo Horákovu reakci *Ke kritice strukturalismu*¹²⁰, již nazval totožně jako množství dalších předchozích příspěvků od Trávníčka. Zde je patrná tendence odklonu od striktní kritiky strukturalismu, o níž jsem referoval již v podkapitole 1.3.3. Horálek tvrdí, že Trávníček vytrhl definici strukturalismu z kontextu a využívá ve své kritice jen její část. Ve prospěch strukturalismu, jak říká, hovoří rovněž to, že s jeho myšlenkami se ztotožňovali například K. Bühler, který byl v okruhu marxistických myslitelů uctíváný, nebo Platón. Metody marxistické jazykovědy na některé strukturalistické myšlenky navazují, ne všechny jsou tedy idealistické a kritika strukturalismu by měla tyto skutečnosti vzít v úvahu.

---

¹¹⁷ SKALIČKA, V. *Odpověď na kritiku typologie. Slovo a slovesnost. 1954, roč. 15, s. 72–77.*

¹¹⁸ TRÁVNÍČEK, F. *Poznámky ke Skaličkově odpovědi. Slovo a slovesnost. 1954, roč. 15, s. 77–87.*

¹¹⁹ TRÁVNÍČEK, F. *Ke kritice strukturalismu. Slovo a slovesnost. 1954, roč. 15, s. 143–144.*

¹²⁰ HORÁLEK, K. *Ke kritice strukturalismu. Slovo a slovesnost. 1956, roč. 17, s. 114–115.*

Roku 1954, kdy se konaly *Oslavy dvoustého výročí narození Josefa Dobrovského*¹²¹, se Skalička vyslovil k Trávníčkovým výrokům o marxistickém chápání jazyka u Dobrovského, který podle Trávníčkových slov svou mluvnici vytvořil správným způsobem a v duchu stalinského učení. Helcl s Danešem ve zprávě vydané v *Naší řeči* píše, že Skalička „tu vidí jisté nebezpečí nehistorického přenášení měřítek“¹²².

Ročník *Naší řeči* pro rok 1956 dále otisknul reakci Františka Ryšánka na Svěrákův článek *Ký, kéž, kýženy*¹²³ z předchozího ročníku téhož časopisu. Komentuje zde Svěrákovo odvolání na slova V. V. Vinogradova, který hovořil v prospěch obnovy některých určitých archaismů. Do soudobé češtiny sice adjektivum *kýženy* proniklo, ale jeho vznik Ryšánek považuje za nepřirozený, a proto soudí, že dotyčný výraz není obohacením pro slovní zásobu češtiny, jak tvrdí Svěrák. Vinogradov by dle Ryšánka obnovu takového slova neschválil¹²⁴.

3.2 Citované osobnosti

3.2.1 Osobnosti marxismu a sovětské jazykovědy

Výše zmíněný Vinogradov je zároveň jedním z nejcitovanějších lingvistů v analyzovaných článcích z oboru diachronní jazykovědy. Na jeho slova a názory odkazuje většina dříve uvedených jazykovědců, ať už je to F. V. Mareš, jenž například cituje Vinogradova slova o významu spolupráce mezi sovětskými jazykovědci, dále V. Blanár, J. Kurz nebo V. Skalička. K těmto vědcům se v *Naší řeči* roku 1955 přidal rovněž český bohemista Alois Jedlička, který v příspěvku *Deset let péče o český jazyk*¹²⁵ cituje ze společné publikace Vinogradova a Serebrennikova, tedy dalšího z často citovaných sovětských lingvistů. Autoři v časopisech nejednou zdůraznili také společnou práci Vinogradova a sovětského jazykovědce P. S. Kuzněcova.

---

¹²¹ HELCL, Miloš, DANEŠ, František. Oslavy dvoustého výročí narození Josefa Dobrovského. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, s. 49–56.

¹²² Tamtéž, s. 53.

¹²³ SVĚRÁK, F. *Ký, kéž, kýženy*. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, s. 86–90.

¹²⁴ RYŠÁNEK, František. O domnělém staročeském tvaru *ciž*. *Naše řeč*. 1956, roč. 39, s. 24–26.

¹²⁵ JEDLIČKA, Alois. Deset let péče o český jazyk. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, s. 146–158.

Některé články se také opírají o poznatky R. I. Avanesova, a to například i text¹²⁶ od J. Voráče, jenž pro podložení svého výzkumu užívá reference k jeho práci *J. V. Stalin o razvitii jazykov i dialektov* z roku 1950. Kromě Voráče vyzdvihují Avanesovovu práci pro historické pojetí studia dialektů a národního jazyka i Mareš, Horálek či Utěšený, podle kterého byl právě tento sovětský dialektolog jedním z těch, již v padesátých letech minulého století úspěšně bojovali proti marrismu, mnohdy „zamaskovanému“¹²⁷ v marxistickém vědeckém bádání. Dalším kritikem Marrovy školy nebo strukturalismu byl S. B. Bernštejn, na jehož slova související s protizápadním hlediskem i jinými jeho myšlenkami odkazovali někteří přispěvatelé do *Slavie* a *Slova a slovesnosti*.

Dále českoslovenští lingvisté ve vybraných člancích odkazovali na takové sovětské jazykovědce, jako byli P. J. Černych, L. A. Bulachovskij, V. P. Petrusov, S. P. Obnorskij, G. D. Sanžejev, nebo se opírali rovněž o slovník od S. I. Ožegova. Názory všech vyjmenovaných lingvistů zakomponoval Josef Kurz do svých textů z oblastí slavistiky a staroslověnštiny, které zveřejnil v několika ročnících časopisu *Slavia*.

Slova zakladatele historického a dialektického materialismu Karla Marxe ve svých člancích z roku 1952 citují Bělič nebo Havránek, kteří se ve *Slově a slovesnosti* a *Naší řeči* soustředili na otázku vývoje českého národního jazyka. Do všech tří vybraných časopisů také přispělo celkem šest různých vědců referáty, v nichž odkazují na poznatky Friedricha Engelse, a to z jeho děl na téma práce, přírody či dialektologie.

3.2.2 Ostatní osobnosti

Marx, Engels nebo dříve zmiňovaný Stalin nebyly jediné autority tehdejšího politického režimu, které se objevovaly v časopiseckých textech. V *Naší řeči* a *Slově a slovesnosti* Svěrák a Trávníček citují slova prezidenta Klementa Gottwalda, například z jeho knihy *Deset let* (1948). Jaroslav Vávra v článku

---

¹²⁶ VORÁČ, Jaroslav. Dosavadní výsledky soustavného zkoumání českých nářečí jihozápadních v souvislosti s vývojem celonárodního jazyka. *Slovo a slovesnost*. 1954, roč. 15, s. 157–160.

¹²⁷ UTĚŠENÝ, S. Sovětská přednáška o metodice nářečí. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 202–204.

*Dobrovský v politických zápasech své doby*¹²⁸ cituje mimo jiné z textu „národního hrdiny“ Julia Fučíka *Návrat modrého abbé*.

Zmíněný Josef Dobrovský byl předmětem vysokého počtu článků v analyzovaných časopisech, převážně se o něm jazykovědci vyjadřovali ve značně pozitivním světle a vážili si jej za jeho nezpochybnitelný přínos pro rozvoj bohemistiky, slavistiky a dalších věd. O Dobrovském a jeho činnosti spojené s politickou a dobovou společností pojednávají mnohé práce a často se v nich píše o tom, „[j]ak jsou názory osvícenského racionalisty Dobrovského mnohdy až překvapivě blízké marxistickému pojetí jazyka“¹²⁹.

Velké množství vědců poté odkazuje na Jana Gebauera nebo z jeho prací cituje, jedná se zejména o *Historickou mluvnici jazyka českého* nebo *Slovník staročeský* ve spolupráci se Smetánkou. V časopisech byly citovány další slovníky, jež měly podle lingvistů významnou roli v rozvoji spisovného jazyka během hospodářských, politických a kulturních změn, jmenovitě to jsou *Slovník jazyka českého* od Váši a Trávníčka, *Etymologický slovník jazyka českého* Holuba a Kopečného, *Historická mluvnice československá I a Mluvnice spisovné češtiny* od Trávníčka, *Příruční slovník jazyka českého* či *Velký rusko-český slovník*.

Osobnost Romana Jakobsona byla v československém prostředí v první polovině padesátých let zapovězena, jedním z posledních pochvalných příspěvků na dlouhou dobu byl Horálekův referát *O církevněslovanskou tradici v českých dějinách*¹³⁰ z roku 1949. Zde zpracovává Jakobsonův přínos pro poznání a ocenění významu církevní slovanštiny v české kultuře, kterou se zabýval v Československu během meziválečného období před jeho emigrací do USA. Přestože Horálek tvrdí, že jeho práce o církevněslovanské tradici nejsou bezchybné, podle něj je žádoucí brát jejich význam v potaz při průzkumu toho, jaký mělo období církevní slovanštiny dopad na českou kulturu. V pozdějších pracích Horálek podněcuje důkladnou kritiku Jakobsonových metod.

---

¹²⁸ VÁVRA, Jaroslav. Dobrovský v politických zápasech své doby. *Slavia*. 1954, roč. 23, s. 191–197.

¹²⁹ TYL, Zdeněk. Česká jazykověda v letech 1953–1954 (část závěrečná). *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, s. 243.

¹³⁰ HORÁLEK, K. O církevněslovanskou tradici v českých dějinách. *Slovo a slovesnost*. 1949, roč. 11, s. 32–36.

Jméno tohoto významného lingvisty se do čísel *Slavie* či *Slova a slovesnosti* začíná pozvolna vracet kolem roku 1956 a na Jakobsonovu práci opět odkazují Lamprecht, Havránek nebo Mareš. Část vydání *Slova a slovesnosti* z následujícího roku se věnuje konferenci o historickosrovnávacím studiu slovanských jazyků, které se zúčastnil velký počet hostů ze zahraničí včetně Jakobsona, do té doby v Československu nevítaného. Horálek většinu své zprávy ze slavistické konference zasvětil shrnutí Jakobsonových přednášek a ve *Slově a slovesnosti* pro rok 1957 jej představuje jako hlavu amerických slavistů a jednoho z nejvýznamnějších představitelů světové jazykovědy. Tvrdí zde, že nejen Jakobson, ale i další západní strukturalisté mají v poslední době blízko k sovětské vědě, o to se přičinily především četné pozitivní změny v strukturalistických tezích¹³¹.

---

¹³¹ HORÁLEK, K. Otázky strukturální jazykovědy na slavistické konferenci. *Slovo a slovesnost*. 1957, roč. 18, s. 101.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské diplomové práce bylo zmapovat a analyzovat projevy komunistického režimu v odborných studiích z oboru diachronní jazykovědy. K tomuto účelu jsem shromáždil materiál z lingvistických a filologických časopisů *Slovo a slovesnost*, *Naše řeč* a *Slavia*, vydaných mezi lety 1948 až 1957, a soustředil se na články s nejvyšším výskytem vlivů marxismu, stalinismu a propagandistické ideologie. Vytyčil jsem dohromady osm tematických okruhů, které ve vybraných časopisech v daném období nejčastěji souvisely s komunistickou ideologií a opakovaly se v mnohých lingvistických pracích: reflexe marxismu a Stalinových statí o jazyce; anketa ve *Slavii* roku 1952; kritická reflexe strukturalismu; hesla a termíny typické pro období komunistického režimu; ruský jazyk; dialektologie; etymologie; ostatní lingvistické disciplíny. Tyto oblasti se staly základem pro obsahovou analýzu témat, jež byly poznamenány povinností lingvistů psát podle dobových měřítek.

Ve výzkumu jsem se zaměřil na přibližně třicet rozličných osobností československé lingvistiky, kteří do svých článků z různých důvodů zakomponovali rysy propagandy a tvrzení vycházející z marxistických myšlenek. Celou situaci komplikuje fakt, že nikdy nebude možné s jistotou přesně určit, kdo z těchto jazykovědců v časopisech vydával příspěvky s ideologickým podtónem z vlastního přesvědčení, kdo je psal z čistě oportunistických důvodů a kdo byl k této činnosti přinucen výhrůžkami komunistické diktatury. Nejpravděpodobněji z týchž pohnutek se jazykovědci účastnili i diskuzí o Stalinových „převratných“ statích a dalších konferencích, jejichž marxistická témata následně rozebírali také na stranách analyzovaných časopisů.

Pro mou práci byla rovněž přínosná detailní kritická analýza určitého textu vykazujícího propagandistické rysy, s nimiž se lze typicky setkat v politických projevech. Takovou rétoriku nezdědka používal akademik František Trávníček, jehož názory se v odborných statích vždy přizpůsobovali podle toho, jaký postoj byl v tu dobu považován za prorežimní a jaký ne, viz jeho chválu marxismu na konci čtyřicátých let minulého století a následnou nekompromisní kritiku Marrových tezí po vydání Stalinových prací o jazyce. Trávníček své články stavěl na koncepci

rozdělení na pozitivně hodnocenou skupinu „nás“ v čele se Stalinem a Marrovu negativně hodnocenou skupinu „jich“, a tím ovlivňoval názory svého publika.

Na Trávničkovy teze často reagovali jiní českoslovenští lingvisté a i přes risk toho, že získají status nepřítele režimu, odsuzovali jeho pohled jako příliš politický a vytržený z kontextu. Podobné reakce na články ostatních jazykovědců se objevovaly ve většině ročníků vybraných časopisů. Vliv komunistického režimu lze spatřovat také v tendenci odkazovat v příspěvcích na sovětské vědecké pracovníky či autority tehdejšího politického uspořádání a citovat slova z jejich prací.

Výsledky této práce mohou být základním materiálem pro detailní bádání o tematických celcích a jazykovědcích, které jsem zde zkoumal jen pomocí určitých metod, pouze v krátkosti jsem je představil a shrnul. Podklady pro svůj výzkum jsem omezil na tři periodika a období jedné dekády, ovšem je možné pokračovat ve výzkumu i nadále a zaměřit se na jiný časový úsek nebo na množství dalších lingvistických textů.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora: Jan Hader

Název fakulty: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název katedry: Katedra bohemistiky

Název práce: Diachronní jazykověda v osidlech komunistické totality

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Počet znaků: 101 756

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 17

Klíčová slova: diachronní jazykověda, komunistický režim, lingvistické časopisy, ideologie, marxismus, stalinismus, marrismus

Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu znaků komunismu ve studiích z oboru diachronní jazykovědy vydaných v časopisech *Slovo a slovesnost*, *Naše řeč* a *Slavia* z let 1948–1957. Předmětem první kapitoly je tematická a obsahová analýza okruhů ovlivněných komunistickou ideologií. V druhé kapitole je pomocí kvalitativních metod provedeno podrobné čtení dvou článků s rysy propagandy a poté je na jeden z nich aplikována kritická analýza, jež se primárně užívá ke zkoumání míry subjektivity v publicistických člancích. Závěrečná kapitola se věnuje různým osobnostem a jazykovědcům, kteří byli v časopisech nejčastěji citováni.

RESUMÉ

The object of research of this bachelor's thesis is the effect of communism on professional articles in the selected linguistic and philological journals defined by diachronic linguistics. The selection of these studies is restricted to the volumes of *Slovo a slovesnost*, *Naše řeč* and *Slavia* from 1948–1957. The aim of this thesis is to trace the various features of the communist regime that may appear in the journals and to subject the selected studies to thematic, content and critical analysis. The analysis of the influence of communism on scientific work is still relevant in the twenty-first century and can also be useful in comparison with the present time, especially because of the increasing amount of misinformation that can be found in journalistic as well as in scientific discourses.

In the first chapter, the journals are briefly introduced and then the focus is put on the thematic analysis of disciplines that were most often influenced by communist ideology in linguistic journals, for which a content-based quantitative method is appropriate. The chapter discusses typical themes of the chosen period, including reflection on Marxism according to J. V. Stalin or criticism of structuralism. It also examines studies from the fields of Russian studies, dialectology, etymology, or other scientific disciplines.

The second chapter conducts a narrower, qualitative analysis of two essays by František Trávníček, it describes the propagandistic features, which he used in his articles, and applies critical textual analysis to them. It draws on the methods for examining the features of propaganda introduced in the work of Edvard Lotek and then on the concepts of Allan Bell, who developed a method for examining the degree of subjectivity in journalistic articles that is also suitable for scholarly texts. The third chapter is devoted to the figures of Czechoslovak and international linguistics who were associated with the political environment of the time and were quoted in the selected journals most frequently.

BIBLIOGRAFIE

Seznam použitých a citovaných článků

- BLANÁR, Vincent. Historickoporovnávací metoda a některé otázky dnešní slovanské jazykovědy. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 485-493.
- BOSÁK, Ctirad. Rok od vyjití Stalinovy práce „Marxismus a otázka jazykovědy“. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, str. 42-44.
- BĚLIČ, Jaromír. K otázce češtiny jako národního jazyka. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, str. 71-86.
- BĚLIČ, J. Nové údobí ve vývoji českého jazyka. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, str. 129-146.
- BĚLIČ, Jaromír. Nové údobí ve vývoji českého jazyka. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, str. 129-146.
- BUDOVIČOVÁ, Viera. Sovietská práce o metodě historickoporovnávacího štúdia indoeurópskych jazykov. *Slovo a slovesnost*. 1957, roč. 18, str. 225-228.
- DOKULIL, Miloš. K otázce normy spisovného jazyka a její kodifikace. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, str. 135-139.
- DOSTÁL, Antonín. Celostátní konference o srovnávací slovanské jazykovědě v Olomouci. *Slavia*. 1953, roč. 22, str. 155-160.
- DOSTÁL, Antonín. Historickosrovnávací metoda a její význam pro další jazykovědnou práci slavistickou. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 191-199.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. 1945–1955 v české bohemistice. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, str. 209-213.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Dva roky po Stalinově geniálním zásahu do vývoje jazykovědy. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, str. 109-117.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. K historické dialektologii. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, str. 153-159.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Přehled vývoje českého jazyka s hlediska marxistického. *Naše řeč*. 1951-1952, roč. 35, str. 81-93.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Srovnávací slovanská jazykověda ve světle Stalinových prací. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 1-8.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Zásady Pražského lingvistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny. *Slovo a slovesnost*. 1948, roč. 10, str. 13-23.

- HAVRÁNEK, Bohuslav. Zpráva o práci vykonané na jednotlivých úsecích srovnávací slovanské jazykovědy u nás od brněnské konference. *Slavia*. 1953, roč. 22, str. 177-184.
- HELIC, Miloš a DANEŠ, František. Oslavy dvoustého výročí narození Josefa Dobrovského. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, str. 49-56.
- HORÁLEK, Karel. Ke kritice strukturalismu. *Slovo a slovesnost*. 1956, roč. 17, str. 114-115.
- HORÁLEK, Karel. K otázce původu indoevropských jazyků. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, str. 12-19.
- HORÁLEK, Karel. Nové příručky srovnávacího studia slovanských jazyků. *Slavia*. 1955, roč. 24, str. 295-303.
- HORÁLEK, Karel. O církevněslovanskou tradici v českých dějinách. *Slovo a slovesnost*. 1949, roč. 11, str. 32-36.
- HORÁLEK, Karel. Otázky strukturální jazykovědy na slavistické konferenci. *Slovo a slovesnost*. 1957, roč. 18, str. 98-102.
- HORÁLEK, Karel. Srovnávací slovanská jazykověda na nových cestách. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 9-14.
- JEDLIČKA, Alois. Deset let péče o český jazyk. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, str. 146-158.
- KELLNER, Adolf. K problematice pomezí jazyků mezi jazyky slovanskými ve světle thesí Stalinových. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 214-229.
- KOMÁREK, Miroslav. K palatalizaci souhlásek v staré češtině. *Slovo a slovesnost*. 1954, roč. 15, str. 105-109.
- KOPEČNÝ, František. Příspěvek k problému raně středověké německé kolonizace a poněmčení Polabských Slovanů. *Slovo a slovesnost*. 1956, roč. 17, str. 119-120.
- KRIPNER, Viktor. Nový etymologický slovník. *Naše řeč*. 1953, roč. 36, str. 152-158.
- KŘÍSTEK, Václav. Pracovní proces a vývoj jazyka. *Naše řeč*. 1951-1952, roč. 35, str. 1-7.
- KURZ, Josef. Pozoruhodný sovětský příspěvek k dějinám slavistiky. *Slavia*. 1950, roč. 19, str. 419-434.
- KURZ, Josef. Význam studia jazyka staroslověnského pro historickosrovnávací zkoumání slovanských jazyků. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 230-246.

- LAMPRECHT, Arnošt. Konference o srovnávacím studiu slovanských jazyků. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 105-108.
- LAMPRECHT, Arnošt. Ohlas Stalinových prací o jazykovědě v Československu. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 103-104.
- LAMPRECHT, Arnošt. Práce o vývoji dolských nářečí na Moravě. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, str. 182-186.
- MACHEK, Václav. Etymologické práce Jos. Zubatého. *Slovo a slovesnost*. 1956, roč. 17, str. 193-198.
- MACHEK, Václav. O potřebě a problematice slovanského etymologického slovníku. *Slavia*. 1953, roč. 22, str. 314-321.
- MAREŠ, F. V. Sovětská jazykovědná diskuse a její důsledky v slovanské jazykovědě. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 95-103.
- MEŠČANINOV, I. I. „Nové učení o jazyku“ v SSSR v jeho současné vývojové fázi. *Slovo a slovesnost*. 1949, roč. 11, str. 1-7.
- MEŠČANINOV, I. I. Úloha N. J. Marra ve vývoji sovětské jazykovědy. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 12, str. 1-9.
- MORAVEC, Jaroslav. Sovětská jazykověda a jazykovědná diskuse v „Pravdě“. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 12, str. 113-122.
- RYŠÁNEK, František. O domnělém staročeském tvaru *ciž*. *Naše řeč*. 1956, roč. 39, str. 24-26.
- SGALL, Petr. Ještě k otázkám strukturalismu. *Slovo a slovesnost*. 1956, roč. 17, str. 181.
- SGALL, Petr. Stalinovy články o jazykovědě a pražský lingvistický strukturalismus. *Slovo a slovesnost*. 1952, roč. 13, str. 1-11.
- SKALIČKA, Vladimír. Indoevropský srovnávací jazykozpyt v novém světle. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 37-41.
- SKALIČKA, Vladimír. Odpověď na kritiku typologie. *Slovo a slovesnost*. 1954, roč. 15, str. 72-77.
- SKALIČKA, Vladimír. Oslavy dvousetého výročí narození Josefa Dobrovského. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, str. 49-56.
- SPAL, Jaromír. Německý slavista o českých místních jménech a o slovanských jazykových památkách v Německu. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, str. 237-240.
- STALIN, J. V. O marxismu v jazykovědě. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 12, str. 57-70.

- Stalinův a Gottwaldův odkaz české vědě o jazyce. *Slovo a slovesnost*. 1951, roč. 13, str. 5-7.
- SVĚRÁK, František. Ký, kéž, kýžený. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, str. 86-90.
- SVĚRÁK, František. Složená slova s *-met*. *Naše řeč*. 1956, roč. 39, str. 118-120.
- TRÁVNÍČEK, František. Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě. *Naše řeč*. 1950, roč. 34, str. 1-6.
- TRÁVNÍČEK, František. Dnešní význam Josefa Dobrovského. *Slavia*. 1953, roč. 22, str. 169-176.
- TRÁVNÍČEK, František. Ke kritice strukturalismu. *Slovo a slovesnost*. 1954, roč. 15, str. 143-144.
- TRÁVNÍČEK, František. Poznámky ke Skaličkově odpovědi. *Slovo a slovesnost*. 1954, roč. 15, str. 77-87.
- TRÁVNÍČEK, František. Slovanské jazyky ve světle Stalinových statí. *Slavia*. 1952, roč. 21, str. 45-49.
- TRÁVNÍČEK, František. Strukturalistická jazyková typologie a marxistická jednota teorie a praxe. *Naše řeč*. 1951-1952, roč. 35, str. 172-175.
- TRÁVNÍČEK, František. Závěrečný projev k dialektologické konferenci. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, str. 174-178.
- TYL, Zdeněk. Česká jazykověda v letech 1953–1954 (část závěrečná). *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, str. 227-249.
- UTĚŠENÝ, Slavomír. Kniha o dolských nářečí. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, str. 222-227.
- UTĚŠENÝ, Slavomír. K zahájení soustavného výzkumu moravských nářečí. *Naše řeč*. 1953, roč. 36, str. 251-252
- UTĚŠENÝ, Slavomír. Sovětská přednáška o metodice nářečí. *Slovo a slovesnost*. 1955, roč. 16, str. 202-204.
- VACHEK, Josef. Yaleská škola a strukturalistická fonologie. *Slovo a slovesnost*. 1949, roč. 11, str. 36-44.
- VÁVRA, Jaroslav. Dobrovský v politických zápasech své doby. *Slavia*. 1954, roč. 23, str. 191-197.
- VORÁČ, Jaroslav. Dosavadní výsledky soustavného zkoumání českých nářečí jihozápadních v souvislosti s vývojem celonárodního jazyka. *Slovo a slovesnost*. 1954, roč. 15, str. 157-160.

Seznam použité a citované literatury

BOČEK, Vít. I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně a její místo v dějinách československé jazykovědy v 50. letech 20. století. *Dějiny vědy a techniky*. 2012, roč. 45, č. 2, str. 88-104.

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996, str. 517.

DITTMANN, Robert. Jakobsonova první poválečná návštěva Československa roku 1957 ve světle archivů STB. *Bohemica Olomucensia*. 2017, roč. 9, č. 2, str. 8-55.

ERHART, Adolf, VEČERKA, Radoslav, HAVLOVÁ, Eva, JANYŠKOVÁ, Ilona a KARLÍKOVÁ, Helena. *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, str. 355.

CHROMÝ, Jan, LEHEČKOVÁ, Eva. *Rozhovory s českými lingvisty*. I. Praha: Dauphin, 2007, str. 379.

LOTKO, Edvard. *Kapitoly ze současné rétoriky*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, str. 202.

KADERKA, Petr (2017): SLOVO A SLOVESNOST. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/SLOVO A SLOVESNOST](https://www.czechency.org/slovník/SLOVO_A_SLOVESNOST) (poslední přístup: 29. 3. 2023)

Otázky jazykovědy s hlediska prací J. V. Stalina. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1952, str. 392.

PLESKALOVÁ, Jana. Historická gramatika. In: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. PLESKALOVÁ, Jana, KRČMOVÁ, Marie, VEČERKA, Radoslav a KARLÍK, Petr, ed. Praha: Academia, 2007, str. 133.

SVOBODOVÁ, Jindřiška, HAMRUSOVÁ, Šárka, HINKOVÁ, Barbora. *Kritické čtení mediálních textů*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2018, str. 192.

STALIN, J. V. *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*. Praha: Svoboda, 1945, str. 286.

STALIN, J. V. *Národnostní otázka a leninismus*. Praha: Svoboda, 1950, str. 27.

Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných. Praha: Rovnost, 1951, str. 301.

TRÁVNÍČEK, František. *Historická mluvnice česká. [Díl] 3, Skladba.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, str. 199.

TRÁVNÍČEK, František. *Historická mluvnice československá: úvod, hláskosloví a tvarosloví.* Praha: Melantrich, 1935, xix, str. 444.

VEČERKA, Radoslav, KARLÍKOVÁ, Helena. Etymologie. In: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky.* PLESKALOVÁ, Jana, KRČMOVÁ, Marie, VEČERKA, Radoslav a KARLÍK, Petr, ed. Praha: Academia, 2007, str. 440.

VYKYPĚL, Bohumil. Pražská škola. In: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky.* PLESKALOVÁ, Jana, KRČMOVÁ, Marie, VEČERKA, Radoslav a KARLÍK, Petr, ed. Praha: Academia, 2007, str. 150-163.